

ÇİN KONUŞMALARI

Ağustos 2004 - Kasım 2010

Sunum Yapanlar

Zeyneb Hale Eroğlu

Kadir Temiz

Yang Jian-li

Çağdaş Üngör

Hazırlayan

Kadir Temiz

Redaksiyon

Z. Tuba Kor

BİLİM VE SANAT VAKFI
Küresel Araştırmalar Merkezi 4

NOTLAR 26
Çin Konuşmaları
Eylül 2012

Baskı Cilt Kurtiş Matbaacılık
Sertifika No: 12992
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/74
Topkapı İstanbul
Tel: 0 212 613 68 95

Vefa Cad. No. 41 34134 Vefa İstanbul
Tel 0212. 528 22 22 pbx
Faks 0212. 513 32 20
e-mail bilgi@bisav.org.tr
www.bisav.org.tr

Küresel Araştırmalar Merkezi
kam@bisav.org.tr
facebook.com/bsv.kam
twitter.com/BSVKAM

İçindekiler

Türkiye ve Çin’de Ulus-Devlet İnşası:
Sun Yat-sen ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Düşüncelerinin
Karşılaştırmalı Bir İncelemesi

Zeyneb Hale EROĞLU 7

Konfüçyanizm ve Alternatif Haklar Teorisi

Kadir TEMİZ 25

Çin’de İnsan Hakları Sorunu

Yang JIAN-LI 37

Soğuk Savaş’ta Çin Dış Propagandası:
Yabancı Dil Yayınları ve Pekin Radyosu

Çağdaş ÜNGÖR 45

Sunuş

20. yüzyılın ikinci yarısından Soğuk Savaş'ın son dönemlerine kadar Asya'nın bir tarafında Sovyetler Birliği ABD ile küresel bir güç mücadelesi içerisindeyken, diğer tarafında Japonya ABD'nin küresel müttefiki olarak varlığını sürdürdü. Asya'ya dair bilinen bu iki denklemin haricinde yapılan her değerlendirme, modernleşmeci bir bakış açısı ile geri kalmış üçüncü dünyanın tarihiyle sınırlı kaldı. Çin tam da bu dönemde bir yandan geleneksel değerlerini yeniden okuyarak, diğer yandan küresel rekabetin ekonomi politikasını yeniden değerlendirerek Asya denklemini tamamen değiştirdi. "Sosyalist piyasa ekonomisi"nden "barışçıl büyüme"ye kadar kendi iç dinamiklerini derinden etkileyen reformları gerçekleştiren Çin ile ilgili yapılan değerlendirmeler ve yayınlanan akademik çalışmalar gün geçtikçe artıyor. Bilim ve Sanat Vakfı Küresel Araştırmalar Merkezi ile Türkiye Araştırmaları Merkezi, Çin'in son dönemde yaşadığı bu değişimi anlamak ve yeniden bir değerlendirme yapabilmek amacıyla 2004-2010 yılları arasında bir dizi konuşmaya ev sahipliği yaptı. Çin'deki değişimin bir anda ortaya çıkan nevi şahsına münhasır bir değişim olmadığı, aksine belirli süreklilikler arz ettiği gerçeğini vurgulayan bu konuşmalar, sosyal hayatı etkileyen Konfüçyanizmden milliyetçiliğe, dış politikadan insan haklarına ve modern dönem Çin siyasetine kadar çeşitli konular üzerinde yoğunlaşıyor.

Türkiye'de ve genel olarak dünyada Çin ile ilgili çalışmaların gün geçtikçe arttığı nazarıdikkate alındığında, hem Çince dil engelini aşmış hem de bu ülkeye akademik bir pencereden bakmaya çalışan konuşmacıların sunumlarından derlenen elinizdeki *Notlar*, Türkiye'de Çin ile ilgili yapılacak çalışmalara da önemli bir katkıda bulunacaktır. *Notlar*, doktora eğitimine şu anda Harvard Üniversitesi'nde devam eden Hale Eroğlu Sağer'in 2003'te Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamladığı ve Çin ile Türkiye'de milliyetçilik kavramlarını karşılaştırdığı tez sunumu ile başlıyor. Ardından Kadir Temiz'in Çin siyasal ve sosyal yapısını derinden etkileyen Konfüçyanizm ve Haklar Teorisini karşılaştırdığı yüksek lisans tez sunumu ile devam ediyor. Bu iki teorik tartışmanın ardından Çinli insan hakları aktivisti Yang Jian-li'nin Çin'de insan hakları kavramını pratik olarak değerlendirdiği sunumu, bu ülkedeki mevcut siyasi ve sosyal

dinamikleri anlamamıza yardımcı oluyor. Son olarak Çağdaş Üngör, State University of New York'ta tamamlamış olduğu doktora tezinin bir bölümünü oluşturan Soğuk Savaş döneminde Çin dış propagandasını ele aldığı sunumunda bize Çin'in dış politika yöntemleriyle beraber dönemin önemli siyasi gelişmeleri hakkında bilgiler veriyor.

Yaptıkları sunumlarla bu *Notlar*'ın ortaya çıkmasına katkıda bulunan Hale Eroğlu Sağer, Kadir Temiz, Yang Jian-li ve Çağdaş Üngör'e teşekkür ediyoruz. Konuşmaların koordinasyonu ve yayına hazırlanmasında emeği geçen Küresel Araştırmalar Merkezi'nin yöneticileri Sevinç Alkan Özcan, Muzaffer Şenel ve Zahide Tuba Kor'a göstermiş oldukları çabadan dolayı müteşekkirimiz. Konuşmaları titizlikle çözümleyen Sevgi Güneş Arslan'ın yanısıra İngilizce sunumu çözümleyen ve tercüme eden Melahat Yalçın ve Munise Şimşek'in çabalarını da unutmamız mümkün değil. Kendilerine bu vesileyle bir kez daha teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bir sonraki *Notlar*'da görüşmek dileğiyle...

Kadir Temiz
Ağustos 2012

Türkiye ve Çin’de Ulus-Devlet İnşası: Sun Yat-sen ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Düşüncelerinin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi

Zeyneb Hale EROĞLU

31 Ağustos 2004, Türkiye Araştırmaları Merkezi

Boğaziçi Üniversitesi’nde yazdığım master tezim, Türkiye’de ve Çin’de ulus-devlet inşası üzerine hazırlandı; Sun Yat-sen ve Mustafa Kemal Atatürk’ün düşüncelerinin karşılaştırmalı bir incelemesini içeriyor. Bu sunuşta çalışmanın bütünü anlatmam imkân dâhilinde olmadığı için belli bir konu üzerine odaklanacağım. Fakat size genel olarak tezin yapısından bahsetmek istiyorum. Öncelikle ben bu tezde, iki liderin sordukları başlıca üç soruya vermeye çalıştıkları cevapları inceledim: (i) Emperyalist devletlerin tehdidi altında varlığını devam ettirmeye çalışan ülkeler kendi farklı kimliklerini koruyarak nasıl güçlenecekler ve modernleşecekler? (ii) Tasarladıkları ulus-devlet modeli içinde miras aldıkları halkı hangi değerler etrafında birleştirip onlara bir ulus oldukları bilincini aşılacaklar? (iii) Monarşiye karşı gerçekleştirdikleri devrimler başarıya ulaştıktan sonra kuracakları düzen dâhilinde halk, parti ve devlet arasındaki ilişkiler hangi ilkeler etrafında şekillenecek? İşte bu üç soruya iki liderin vermeye çalıştıkları cevaplar üzerine yoğunlaştım. Neden Çin ile Türkiye’yi tercih ettiğime gelince, bu iki ülkenin modernleşme tecrübelerinde bazı benzerlikler sözkonu-

Zeyneb Hale Eroğlu, 1999’da Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun oldu. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde “Nation-Building in China and Turkey: An Analysis of the Thought of Sun Yat-sen and Mustafa Kemal Atatürk in Comparative Perspective” başlıklı yüksek lisans tezini 2003 yılında tamamladı. Yüksek lisansı sırasında gittiği Çin’de dört sene kaldı ve Şenzen Üniversitesi’nde Çince öğrendi. Halen ABD’de Harvard Üniversitesi Inner Asian and Altaic Studies Bölümü’nde Hui olarak da bilinen Çinli Müslümanların tarihine odaklandığı doktora çalışmasına devam ediyor.

su. Selefleri olan her iki imparatorluğun da Avrupa'da ortaya çıkmış sömürgeci ulus-devlet sistemlerinden benzer şekilde etkilendiğini, Avrupa'nın pazarı haline gelip yarı sömürge durumuna düştüğünü, askerî zayıflıkları sonucu topraklarının devamlı tehdit altında olduğunu görüyoruz. Devamlı artan savaş harcamaları sonucu bu imparatorlukların içine girdikleri iktisadî kriz, imparatorluk halklarının huzursuzlukları ve bütün bunların hem sebebi hem de sonucu olarak yönetim seviyesindeki bozulma, iki imparatorlukta da gerek yönetim gerekse aydınlar düzeyinde benzer soruların sorulmasına sebep olmuştur.

İşte bu benzerlikler ve yönetici elitler ile muhalif aydınların benzer sorular sorup bu sorulara aynı mantık çerçevesinde cevap vermiş olmaları ilgi çekiciydi. "Neden Sun Yat-sen ve Mustafa Kemal?" sorusuna gelince tabii basit bir cevabı var bunun. Öncelikle onlar, yarı sömürge durumuna getirilmiş çok etnili ve çok dinli iki imparatorluktan modern ulus-devletler oluşturma serüveninde kilit rol oynamış liderler. İkincisi, günümüzde halen bu iki liderin fikirleri hem statükocular hem de muhalifler tarafından meşruiyet aracı olarak kullanılıyor. Türkiye örneğine baktığımız zaman muhaliflerin dahi Atatürk üzerinden meşruiyet aradıklarını görüyoruz. Mesela Necmettin Erbakan'ın "Atatürk yaşasaydı Milli Görüşçü olurdu" demesi buna örnek olarak gösterilebilir. Sun Yat-sen ise hem komünist Çin hem de Tayvan yönetici elitleri tarafından modern Çin ulusunun kurucu babası olarak görülüyor.

Kısa bir şekilde size Çin'de cumhuriyetçi-milliyetçi düşüncenin doğuşundan ve bunun Osmanlı'yla gösterdiği benzerliklerden bahsedeceğim. 19. yüzyıla girildiğinde hem Çin'de hem de Osmanlı'da Batı askerî üstünlüğü sonucu derin bir şekilde hissedilmeye başlanan çöküş sürecine karşı önlemler alınmaya çalışılıyor. Her iki imparatorlukta da askerî alanda sağlanacak bir yenilenmenin yeterli olmadığı fark edildiğinde Batılı reformlar sadece askeriyeyi değil bürokratik yapıyı, eğitimi, adalet sistemini ve vergilendirmeyi de kapsayacak şekilde genişletilmeye başlanıyor. 19. yüzyıla baktığımızda hem Osmanlı'da hem Çin'de gözümüze çarpan bir özellik, ikisinin de ikili bir yapıya sahip olması; geleneksel kurumlar ile modern kurumların yan yana bulunması. 1860'lı yıllarda yapılan bir takım reformlar imparatorlukların akıbetini değiştiremeyince hem Çin'de hem Türkiye'de devlet tarafından kurulmuş olan modern okullarda yetişmiş yeni aydınların endişeleri daha da artıyor ve daha radikal çözümler peşine düşüyorlar. Her iki imparatorlukta da gözümüze çarpan bir başka ortak özellik, iki tarafın muhalif aydınlarının zihninde bir tek soru olması: İmparatorluğun bekası sorunu... Hem Osmanlı hem de Çin aydınlarının buna verdiği en önemli cevap ise anayasal bir sistemin kurulması gerektiği şeklinde.

Çin’de ve Osmanlı’da meşrutiyetçi diyebileceğimiz aydınların düşüncelerinde bazı ortaklıklar sözkonusu. Çok genel bir şekilde bunlardan bahsetmek istiyorum. Birincisi, her iki tarafta da gelenek yeniden yorumlanıyor. Bir tarafta İslâm, diğer tarafta Konfüçyanizm var. Mesela Osmanlı’daki Yeni Osmanlıları düşünelim. Yeni Osmanlılar İslâm’ı tekrardan yorumluyor ve İslâm’a yeni bir şekil kazandırıyor. Benzer bir şekilde Çin’de Konfüçyanizm yeniden okumaya tâbi tutuluyor ve ortodoks yorumun dışında Batılı düşüncelere meşruiyet kazandıracak biçimde tekrar canlandırılıyor. Öte yandan Osmanlı’da bir “Asr-ı Saadete dönüş” düşüncesi var. Batılı düşünceler, geleneğin yeniden yorumlanması sonucu meşrulaştırılıyor ve öze, yani deforme olmamış geleneğe ve deforme olmamış İslâm’a dönüldüğü takdirde Asr-ı Saadete yeniden kavuşacağımız iddia ediliyor. Örnek verecek olursak demokrasi gibi Batı’dan gelme birtakım sistemlerin İslâm’ın özünde olduğuna ve Asr-ı Saadet’te uygulandığına inanılıyor. Aynı şekilde Çin’de de Konfüçyanizmin deforme olduğu, ilk kaynaklara dönerek altın çağa tekrar ulaşabileceği iddia ediliyor. Yine benzer bir şekilde Batı kaynaklı birtakım sistemlerin Konfüçyanizmin özünde var olduğuna dair yeni görüşler ortaya çıkıyor. İkinci ortak nokta, hem Çin’de hem de Osmanlı’da vatandaşlık kavramının ve milliyetçilik anlayışının reformcular tarafından ilk kez bu dönemde gündeme getirilmiş olması. Yine Osmanlılarda “Osmanlılık” kavramı, Çinli reformcularda *guo-min* dediğimiz vatandaşlık anlayışı ilk kez bu dönemde ortaya çıkıyor. Üçüncü ortak nokta ise milliyetçiliğin yanında reformcu aydınlarda küresel bir bilincin gelişmeye başlaması. Hem Osmanlı hem de Çin entelektüellerinin ortak derdi, adaletsiz küresel düzende ülkelerinin bekasını sağlayabilmek. Bu sebepten diğer yok olma tehdidiyle karşı karşıya bulunan ülkelere bir empati kuruyor. Çin’de bu empati, “*tong zhong (tongcong) / hemcins*” kavramıyla ifade ediliyor. Bu kavram, 1800’lü yılların sonunda yaşayan Kang Youwei (Kang Yuwei) tarafından imparatora yazdığı mektupta, emperyalist tehdit altındaki ülkeleri tanımlamak için kullanılıyor ve daha sonra yaygınlık kazanıyor. Kang Youwei’ye göre Çin’in hemcinsi ülkelerden biri Türkiye’dir. Kang Türkiye ile Çin’in benzer bir şekilde yok olma tehdidiyle karşı karşıya olduğunu ve bu iki imparatorluğun bekasının meşrutiyetin kurulmasına bağlı olduğunu yazıyor. Kang mektubunda şöyle diyor: “Türkiye, sadece eski bir imparatorluk olduğundan içsel yapılanmasında Çin’e benzemez, küresel konumu bakımından da Çin ile aynı cinstendir.”

1919 yılına gelelim. Mondros Mütarekesi imzalanmış ve Osmanlı parçalanma sürecine girmiş. Kurtuluş Savaşı başlamak üzere ve Mustafa Kemal direniş lideri olarak ortaya çıkıyor. Mustafa Kemal’in direniş lideri olarak nasıl ortaya çıktığını kısaca sizinle paylaşmak istiyorum. Öncelikle, Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Kurtuluş Savaşı’nı organize etmek için Enver Paşa’nın emriyle karakol teşkilatı kurulur. Birinci Dünya Savaşı sona ermeye başladığında En-

ver Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa'ya bazı depolardan silahların ve mühimmatın kaçırılarak belli depolarda saklanmasını emreder. Birinci Dünya Savaşı biter bitmez de İstanbul'dan ve diğer bölgelerden bazı komutanlar Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilir. Teşkilat-ı Mahsusa ve karakol teşkilatına ülke çapında yerel direniş örgütlerini örgütleme görevi verilir. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dadır ve İtilaf kuvvetleri arasındaki birtakım çıkar çatışmalarından faydalanarak diplomatik bir çözüm elde edilebileceğine inanan İstanbul hükümetiyle aynı şekilde düşünmekte ve harbiye bakanı olmak istemektedir. Süreyya Aydemir'in *Tek Adam* kitabını okursanız gerek Kazım Karabekir'in gerekse Ali Fuat Cebesoy'un bu dönemde Mustafa Kemal'i Anadolu'ya gitmek üzere nasıl ikna etmeye çalıştıklarını görürsünüz. Fakat o dönemde Mustafa Kemal İstanbul'da kalmanın daha faydalı olacağını düşünmektedir. Ancak meclis Padişah Vahdettin tarafından feshedilip Damat İbrahim Paşa sadrazam yapılmış ve harbiye bakanı olma umudu kalmayınca Mustafa Kemal Paşa için Anadolu'ya gitmek tek çare olarak gözükür. Tabii Mustafa Kemal harbiye bakanlığında bulunan bazı arkadaşlarının ona sağladığı gerçekten olağanüstü yetkilerle Anadolu'ya gider ve direniş hareketini örgütlemeye başlar. Erik Zürcher'in iddiasına göre Mustafa Kemal, direnişin lideri olarak İttihatçılar tarafından seçilmiştir; zira siyasî açıdan temiz ellere sahip bir şahsa ihtiyaç vardır ve bu şahsın Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği felaketten dolayı da sorumlu tutulmaması gerekmektedir. Bu açıdan Mustafa Kemal komutanlar arasındaki en önemli adaylardan biridir. Ayrıca Çanakkale zaferinin Mustafa Kemal'e sağladığı kahraman imajı da onun İttihatçılar tarafından lider seçilmesinde önemli bir rol oynar. Burada asıl önemli olan, Mustafa Kemal'in İttihatçılar tarafından seçilip seçilmesinden ziyade çok kısa bir zamanda kendi pozisyonunu nasıl sağlam temellere oturttuğudur. Öncelikle Büyük Millet Meclisi güçler ayrılığı değil güçler birliği prensibine göre kurulur ve Mustafa Kemal şiddetle güçler ayrılığı prensibine karşı çıkar. Söylev ve demeçlerinde bununla sık sık karşılaşırız; güçler ayrılığını "deli saçması" olarak nitelendirir. Tabii güçler birliği ilkesi üzerine inşa edilmiş bir mecliste Mustafa Kemal, sadece yasamanın değil, yürütme ve yargının da başındaki şahıstır. Aynı zamanda savaşın en sıcak yıllarında Mustafa Kemal olağanüstü yetkiye sahip bir başkumandandır ve sözü kanun yetkisindedir. Başlangıçta bu, üç ay için kabul edilir, ancak defalarca uzatılır ve bu şekilde Mustafa Kemal direnişin mutlak lideri olarak ortaya çıkar.

Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı söylemine gelince, savaş sırasında kullandığı söylem devrimci bir söylem değildir. Gerek savaş esnasında kurulmuş olan kırılğan koalisyona zarar vermemek gerekse halen halife-sultana sadık olan halkı ürkütmemek için sık sık bu bağımsızlık savaşının amacının halifeyi düşman baskısından kurtarmak olduğunu söyler. Yine söylev ve demeç-

lerde bununla sık sık karşılaşsınız. Hatta bir yerde Vahdettin'in onu nasıl görevlendirdiğinden bahseder.

Çin'e baktığımızda ise, Türkiye'den farklı olarak, devrimci söylem ile reformcu söylemin eş zamanlı olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Bu, Türkiye'deki gibi birbirini takip etmiyor. Türkiye örneğinin aksine, Çin'de reformcu zihniyetle eş zamanlı olarak çok güçlü bir hanedan-monarşi karşıtı söylem geliyor. Anadolu'da halk her şeye rağmen halife karşıtı bir söylemi kaldıramayacağından Mustafa Kemal ve arkadaşları, halife-sultanı İmparatorluğun karşılaştığı felaketlerden sorumlu tutmak yerine onun işgalci-emperyalist güçlerin baskısı altında böyle davrandığını iddia ediyorlar. Çin ile Türkiye arasındaki bu farklılığın sebebi nedir? Yani Çin'de niçin bu kadar güçlü bir monarşi karşıtı söylem erken bir vakitte gelişirken Türkiye'de bu gerçekleşmiyor? Çin'de hanedan, hâkim etnik gruptan gelenlere ait değildi; ülkeyi 1640'lı yıllarda işgal etmeyi başarmış kuzeydoğudan gelen Mançular olarak bilinen yarı-göçebe bir ırka aitti. 1911'e kadar da Çin'i Mançular yönetiyor. Reformcu kanat, Mançuların Konfüçyen prensipler etrafında *Sinisize* oldukları, yani Çinlileştikleri iddiasında bulunuyor; bu sebepten ötürü Mançu hanedanının altında meşruti bir yönetimi uygun buluyor. Sun Yat-sen önderliğinde hareket eden devrimciler ise Mançuların, Hanların (Çin'deki hâkim etnik toplum) hakkını gasp etmiş ve onları sömürgeleştirmiş bir ırk olduğunu iddia ediyor.

Mançular Çin topraklarını huzur içinde yönetebilmek için Hanların gözünde meşruiyet kazanmak durumundaydılar. Mançuların meşruiyeti ilk işgal yılları haricinde 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar pek sorgulanmamıştı. Peki bu nasıl mümkün olmuştu? Birincisi, Mançu hükümdarlar Hanların gözünde onlara meşruiyet kazandıracak Konfüçyen ilkeleri benimseyip uyguluyorlar. Kültür merkezli bir kimlik anlayışına sahip Han elitleri ise Mançu imparatorlarını meşru hükümdarlar olarak kabul ediyorlar. Kültür merkezli kimlik anlayışını İslâmî bakış açısına benzetebiliriz. Mesela bir gayrimüslimin İslâm dairesine, ümmet dairesine kabul edilmesi için Müslüman olması ve İslâmî ilkeleri benimsemesi gerekir. Aynı şekilde Çin'de de bir insanın "bizden" kabul edilebilmesi için Konfüçyen ilkeleri kabul etmesi ve Konfüçyen ahlâk ilkeleri doğrultusunda yaşaması gerekir. Yani kişinin etnik kökeni önemli değildir. Önemli olan kişinin Çinlilerin kültürel değerlerini benimseyip onlar gibi yaşamasıdır. Hakikaten de Mançu imparatorlar Konfüçyen kültürü, ahlâk anlayışını ve ilkelerini benimseyerek ve hatta Konfüçyanizmi teşvik ederek Han elitlerin gözünde meşruiyet kazanıyorlar. Peki, gerçekten asimile oldukları, yani Mançu kimliklerini hepten kaybettikleri doğru mu? Mançular tümünden asimile oldularsa, 19. yüzyılda şiddetli bir Mançu karşıtı hareketin oluşumu nasıl açıklanabilir? Son zamanlarda tarihçilerin yaptığı çalışmalara baktığımızda Mançuların iddia edildiği gibi tamamen asi-

mile olmadığını ve hatta Mançu hükümdarların dönem dönem Mançu kültürünü korumaya yönelik politikalar uyguladığını görüyoruz. Konfüçyanizmi kabul ediyorlar; ama tam anlamıyla Mançu kimliklerini kaybetmiyorlar.

Peki, Mançular kimliklerini korumayı nasıl başarıyorlar? Öncelikle, imparator farklı grupların karşısına farklı imajlarla çıkıyor ve tıpkı Osmanlı'daki gibi farklı toplumların gözünde meşruiyetini sağlayacak farklı unvanlar taşıyor. Mesela Osmanlı'da "Halife" unvanı ile Müslümanların, "Kayzer-i Rum" unvanı ile Rumların gözünde bir meşruiyet sağlama çabası sözkonusu. Benzer şekilde Çin imparatoru da Konfüçyen Han elitin gözünde "*Tian zi* (Göğün oğlu)" iken Tibetlilerin gözünde "Buda'nın bir reenkarnasyonu" idi. Bütün bunlar Moğollar ve Mançular için "Büyük Hakan" olmasına engel değildi elbette. Yani Mançu imparatorların Konfüçyanizmi benimseyip teşvik etmeleri, sahip oldukları birçok ideolojik duruştan sadece biriydi.

İkincisi, Mançu hükümdarlardan Qianlong (Çienlong) (1735-1796) tarafından etnik kimliklerin sınırları belirginleştiriliyor ve etnik gruplar koruma altına alınıyor. Beş tane etnik grup resmî olarak tanımlanıyor: Mançular, Hanlar, Uygurlar, Moğollar ve Tibetliler. Hükümdar bu beş halkın tarihini dokümente ettiriyor ve dillerini korumalarını sağlıyor. Mançuların birtakım örf ve adetlerini, at biniciliği ve okçuluk gibi becerilerini kaybetmemeleri için önlemler alıyor. Böylece diğerleri ile beraber, Mançu olmak ne demek, bunun sınırları da belirlenmiş oluyor ve Mançular etnik bir grup olarak tamamen Han kültürüne asimile olmadan varlıklarını devam ettiriyorlar.

Üçüncüsü ise sancak (*banner*) sistemi. Sancak sistemi aslında Çin'i fethe den orduda uygulanan bir sistem. Fetih ordusunda sadece Mançular bulunmuyor. Moğollar ile bir kısım Çinli de fetih aşamasında önemli roller oynuyor. Fetihten sonra hükümdarlar sancak sistemini devam ettiriyor. Sancaklar, Osmanlı'daki devşirmeler gibi, imparator ile halk arasında yönetici bir aracı sınıf oluşturuyor, hem askerî hem de sivil konularda eğitiliyorlar. Ancak devşirmelerden farklı olarak sancaklarda aile ve soy çok önemli. Çünkü sancak sistemi içerisinde her ne kadar Çinli ve Moğollar varsa da bütün Mançular aileleriyle beraber sancak sistemine dâhiller. Yani siz Mançu iseniz, aynı zamanda illaki sancak sistemine dâhilsiniz, bir sancak üyesisiniz; sivil olmak gibi bir seçeneğiniz yok. Nüfuslarındaki azlığa rağmen Mançular, sancak sistemi içindeki en kalabalık grubu teşkil ediyorlar. Ayrıca Mançu sancaklar Moğol ve Han sancaklara göre hiyerarşik olarak da üstünler. Sancak üyeleri birçok açıdan sivillerin sahip olmadığı haklara sahipler. İşte bu sebepten sancaklar ile siviller arasındaki siyasi, iktisadi ve hukuki ayırım, sancak sistemi içinde en kalabalık ve en ayrıcalıklı grubu oluşturan Mançular ile Hanlar arasındaki bir ayrılmış gibi

telakki ediliyor. Aynı şekilde sancak üyelerinin sivillerle evlenmesi yasak. Bu aslında Mançularla sivillerin evlenmesinin yasak olduğu manasına geliyor. Bunun yanında Mançu devlet sistemi içerisinde merkezde her nerede bir Han yönetici varsa, yanına mutlaka Mançu bir yönetici de atanıyor. Yine bu da Mançuların devlet sistemi içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduklarını gösteriyor. Yani Çin'de ikili bir sistem sözkonusu. Mançuların ayrıcalıklı statüsüne dair böyle başka örnekler verilebilir. Bu örnekler Mançuların neden iddia edildiğinin aksine asimile olmadığını ve 19. yüzyıl sonunda neden anti-Mançu bir hareketin yeşerebildiğini gösteriyor.

Anti-Mançu düşüncenin yaygınlık kazanması 1890'larda vuku buluyor. 1800'lü yılların sonuna geldiğinde Japonya Çin'e karşı askerî bir zafer kazanıyor. Bu çok aşağılayıcı bir durum. Çünkü Japonya, Çin İmparatorluğunun periferisinde bulunan ve zaman zaman Çin imparatoruna vergi vermek zorunda kalmış küçük bir ülke olarak görülüyor. Bu yenilgi sonucunda 1895 yılında bir anlaşma imzalanıyor. Anlaşma maddeleri arasında Çin'i aşağılayıcı hükümler de var. Belli bölgelerde Japonya'ya hem toprak hem de birtakım iktisadî taahhütler veriliyor. Bu yenilgi ile beraber anti-Mançu düşünce, milliyetçi fikirlerden ve özellikle sosyal Darvinci teorilerden etkilenmiş entelektüeller ve öğrenciler arasında hızla yayılıyor. Sun Yat-sen, bu anti-Mançu hareketin lideri olarak ortaya çıkıyor.

Sosyal Darvencilik Mançu karşıtlarının yardımına tam zamanında yetişiyor. Sosyal Darvinci ve milliyetçi Çin entelektüellerine göre, Mançular evrimde Hanların gerisinde kalmış bir ırk. Bu yüzden Mançuların devrilmesi Hanların evrimsel hakkı. Sun Yat-sen'e göre Çin çifte kölelik durumu yaşıyor; sadece emperyalistler tarafından değil, Mançular tarafından da sömürülüyor. Yine Sun Yat-sen'e göre milliyetçilerin birinci görevi Mançuları devirmek ve Han hâkimiyetini yeniden inşa etmek. Mançular devrildiği takdirde emperyalistler de Hanların ne kadar güçlü olduklarını gözleyecekler ve artık Hanlara saygı duymaya başlayıp topraklarından çekilecekler. Eğer Hanlar Mançuları deviremezlerse yok olma-ya mahkûmlar. Mançu karşıtı hareket 1911'de birtakım isyanlar sonucunda başarılı oluyor ve cumhuriyet kuruluyor. Ancak cumhuriyet bir fiyasko ile sonuçlanıyor. Sun Yat-sen 1911'de geçici cumhurbaşkanı ilan ediliyor. Ancak kuzeyin kontrolünü elinde tutan Yuan Shikai (Yüen Şıkai) adında çok güçlü bir komutan var. (Kuzey bölgeler henüz cumhuriyetçiler tarafından ele geçirilememişti.) Yuan hem hanedan hem de cumhuriyetçiler ile pazarlıklarını yürütüyor. Sun'un başkanlığında toplanmış cumhuriyetçiler onunla anlaşma zorunluluğu hissediyor. Herkes için Yuan, devrim ile doğan krizi çözebilecek güçteki kişi. Nitekim elinin altında modernize olmuş bir askerî güç var. Cumhuriyetçiler de Yuan'in başkanlığında istikrarın sağlanabileceğine inanıyorlar. Sun Yat-sen istifa edi-

yor ve Yuan Shikai başkan oluyor. Sun ise demiryolları genel müdürü oluyor. Bu tercih enteresan gelebilir; ama Sun Yat-sen'in en büyük hayali Çin'i demiryolları ağı ile örmek. Çünkü bu Çin'in sanayileşmesi için çok gerekli.

Yuan çok kısa zamanda diktatoryal birtakım eğilimler gösteriyor. 1914'te anayasayı feshediyor, 1915'te kendini tekrar imparator ilan ediyor ve bir sene sonra da ölüyor. Yuan'in ölümünün hemen ardından 1916'da Çin, askerî figürlerin egemen olduğu bir döneme giriyor. Belli eyaletlerinde askerî diktatörlükler kurulan Çin, bir kez daha parça parça bölünüyor. Bu dönemde Sun Yat-sen ikinci devrim hareketine giriyor ve üç tane ilke geliştirerek bunları kendi kurduğu devrim partisi üyelerine dikte ediyor. Bu üç ilke şunlar: demokrasi, milliyetçilik ve halkın geçimi ilkeleri. Ben zaman kısıtlı olduğu için sadece milliyetçilik ilkesi üzerinde durup bunu Atatürk milliyetçiliğiyle kıyaslayacağım.

Sun Yat-sen'e göre, Çinliler büyük bir millet; ancak onlarda milli bir şuur yok, sadece aile ve kabile ruhu var. Peki, milli bilinç nasıl elde edilecek? Birincisi, var olan aileye ve kabileye bağlılık düzeyi milli düzeye çıkartılmalı. İkincisi, Çinliler kendilerini yönetmeyi öğrenmeli. Üçüncüsü, düşmanlarını tanımalı. İşte bu noktada, Sun Yat-sen'in düşüncesindeki anti-emperyalist yön ortaya çıkmaya başlıyor. Sun'a göre Çin, ne tam bir sömürge ne de bir yarı-sömürge; iktisadî olarak tek bir güç değil, birçok güç tarafından işgal edilmiş durumda ve bu yüzden çok daha aşağı bir seviyede. Bu duruma Sun Yat-sen *hipokoloni* adını veriyor. Sun Yat-sen'e göre, *hipokoloni* olan Çin'in durumu doğrudan sömürge olanlardan bile daha vahim; çünkü doğrudan sömürge olanlar, sömürgecinin yardımını alıyor ve sömürgeci yeniden yapılandırma programına dâhil oluyor. Çin ise öyle bir sömürge ki aynı zamanda birkaç sömürgeci tarafından sömürülüyor, fakat hiçbir yardım da almıyor.

Mustafa Kemal'in düşüncesinde de iktisadî bağımlılık ciddi bir öneme sahip. Mesela 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşma bu anlamda çok önemli. Mustafa Kemal, Osmanlı'nın bağımsızlığını pratikte yitirdiğini söylüyor; tıpkı Sun Yat-sen gibi, gümrükleri üzerinde hiçbir kontrol yetkisine sahip olmayan, yabancılara ekstrateryoral (ülke kanunları dışında) haklar tanımak zorunda kalan bir ülkenin bağımsızlığından bahsetmenin mümkün olmadığını düşünüyor. Ona göre, böyle bir ülke ancak yabancıların serbest sömürgesi olabilir ve nitekim Osmanlı halkı da sömürgecilerin kölesi durumundaydı.

Hem Sun Yat-sen'in hem Mustafa Kemal'in düşüncesinde bir Asyalılık bilinci olduğunu görüyoruz. Tabii bu Asyalılık bilinci Mustafa Kemal'de 1923 öncesinde özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında var. Hem Sun hem de Mustafa Kemal, Doğulu sömürülen halklar ile bir empati kurmaya başlıyor. Her ikisinde de emperyalizm karşıtı söylem Sovyet Rusya ile ilişkiye girdiklerinde artıyor. Batı'yı sö-

müren, Doğu'yu ise sömürülen olarak göstererek dünyayı iki kutba indiriyor. Bu durumda Çin ve Türkiye aynı kutba ait. Hem Sun Yat-sen hem de Mustafa Kemal sık sık sömürgelerin kurtuluş mücadelesinden örnekler vererek halklarına güven aşlamaya çalışıyor.

Şimdi size Erzurum Kongresi'nden bahsetmek istiyorum. Biliyorsunuz, Sivas Kongresi'nde bir manda tartışması oluyor. Mandacı düşünceye sahip insanların söylediklerini okuduğumuzda bir özgüven eksikliği görülüyor. Batı karşısında bir varlık sağlamamızın imkânsız olduğunu düşünüyorlar. Bu yüzden "Manda yoluna gidelim de en azından varlığımızı koruyalım" gibi bir düşünce sözkonusu. Bu açıdan baktığımızda Asyalı sömürülen ülkelerin mücadelesiyle kurulan empati ve Mustafa Kemal'in de bunu keşfetmiş olması önemli. Erzurum Kongresi'nde yaptığı açılış konuşmasında baştan sona sömürge ülkelerinde yürütülen mücadelelerden söz ediyor. Mısır'dan, Hindistan'dan, Afganistan'dan, Irak'tan, Suriye'den ve Arabistan'dan bahsediyor. Bu bana sorsanız çok önemli. Sun Yat-sen'in de sık sık bu tarz mücadelelerden örnekler verdiğini görüyoruz; Filipinler, Polonya ve hatta Türkiye'yi başarılı örnekler olarak gösteriyor.

Yine Mustafa Kemal, Türkiye halkına güven aşılamanın ötesinde, konuşmalarında Anadolu'da yürütülen mücadeleyi sömürge olmuş milletler için "model mücadele" olarak gösteriyor. Mustafa Kemal'e göre Anadolu, Batı'nın Doğu'ya olan hücumunun karşısına bir set çekiyor. Kasım 1921'de Azerbaycan Büyükelçiliğinde yaptığı konuşma gerçekten çok önemli:

Tesadüfen sağımda duvarda asılı duran şu haritanın pek güzel işaret ettiği gibi Anadolu, bütün Asya'nın, bütün mazlumlar dünyasının zulüm dünyasına doğru ileri sürdüğü bir vaziyette bulunmaktadır. Anadolu bu vaziyetle bütün zulümlere, hücumlara, taarruzlara maruz bulunuyor. Anadolu yıkılmak, çiğnenmek, parçalanmak isteniyor. Fakat efendiler bu muhacemat Anadolu'ya maksur ve mahsur değildir. Bu muhacematın hedefi umumisi bütün Şark'tır.

Şu cümle vurgulanmaya değer:

Anadolu her türlü tasallutlara karşı bütün mevcudiyetiyle müdafa-i nefis etmektedir ve bunda muvaffak olacağından emindir. Anadolu bu müdafaasıyla yalnız kendi hayatına ait vazifeyi ifa etmiyor, belki bütün Şark'a müteveccih hücumlara set çekiyor. Efendiler bu hücumlar elbette kırılacaktır. Bütün bu tasallutlar mutlaka nihayet bulacaktır. İşte ancak o zaman Garp'ta, bütün ci-handa hakiki sükûn, hakiki refah ve insaniyet hüküm sürebilecektir.

Ben Sun Yat-sen'in konuşmalarını okuduğumda benzer bir şekilde Anadolu'yu model gösterme çabasıyla karşılaştım. 1925'te Japonya'ya gittiğinde Japonya'yı anti-emperyalist kampa katmak için bir konuşma yapıyor ve orada Türkiye'den de bahsediyor. Bakalım Sun Yat-sen Türkiye'yi nasıl anlatmış:

Japonya Asya'da Avrupa'nın askerî teknolojisine sahip olan ilk ülkedir. Japonya'nın askerî güce sahip olması tamamen kendi çabasının bir ürünüdür. Avrupa'nın yardımı sözkonusu değildir. Bu yüzden Japonya Doğu Asya'nın tek gerçek manada bağımsız ülkesidir. Asya'da başka bir ülke ise Dünya Savaşı'na İttifak kuvvetlerinin safında dâhil olmuş ve savaş sonrasında yenilgisinden dolayı paylaşılmıştır. Fakat savaştan sonra bütün Avrupalıları topraklarından atarak işgal altındaki yerleri geri almıştır. Böylece tam bağımsızlığını kazanmıştır. Bu ülke Türkiye'dir. Bugün Asya'da sadece iki tane bağımsız ülke vardır.

Sun Yat-sen, daha sonra bu iki ülkenin, Japonya ve Türkiye'nin, Asya'nın doğu ve batı barikatları olduğunu söylüyor.

Sun Yat-sen'in Asyacılık düşüncesinin bir de kültürel boyutu var. O, 1920'li yıllarda hepten yayılmaya başlamış toptan Batıcı, ikonoklastik bakış açısına da karşı. Her ne kadar ayak bağlamak, pislige gösterilen tolerans, puta tapıcılık gibi Çinlilerin bazı âdetlerine karşı savaş açtıysa da ancak eski Çin öğretileri ve geleneksel kültürün Çin'e barış getirebileceği inancında. Geleneksel öğretilerin -ki Konfüçyen kültürdür- ve kadim etik değerlerin yeniden canlandırılması gerektiğine inanıyor. İkonoklastik yeni kültür hareketini eleştiren Sun şu yorumda bulunuyor:

Çin'in kadim değerleri, hâlâ Çin halkının hayatında belli bir öneme sahiptir. Öncelikle sadakat ve anne-babaya vefa gelir. Bu Konfüçyanizmin en önemli prensiplerinden biridir. Yönetilenin yöneticiye, kadının kocasına, çocuğun anne-babasına hiyerarşik olarak aşağı durumda olması ve mutlaka sadık olması gereklidir. Sonra nezaket ve sevgi, daha sonra doğruluk ve adalet, en sonunda da ahenk ve barış gelmektedir. Bu değerler Çin halkı tarafından göz ardı edilmemektedir. Fakat yabancı ırklar tarafından hükmedildiğimizden ve yabancı kültürlerin istilası altında kaldığımızdan beri yeni kültür tarafından zehirlenmiş olanlar, kadim etik ilkelerimizi yeninin eskiyi gereksiz kıldığını iddia ederek reddetmişlerdir. Bu akıma kapılmış olanlar, geçmişimizde iyi olanı korumamız ve kötü olanı atmamız gerektiğini anlayamadılar. Şu anda Çin yeni ve eski akımların arasında bir çatışma dönemine girmiştir. Biz sadece kadim ahlâk değerlerimizi ve geleneksel öğretimizi yeniden canlandırmalıyız. Mançuların boyunduruğu altında kaldığımızdan beri 400 milyon insanımız ve eski öğretilerimiz uykudadır. Milli ruhumuzu yeniden kazanmak istiyorsak öğretimizi ve etik ideallerimizi canlandırmalıyız.

Sun konuşmalarında oryantalist kategorileri ters yüz ediyor. Batı ve Doğu kategorilerini korumakla beraber bunlara oryantalistlerden farklı değerler atfe-
diyor. Ona göre Batı gücün, Doğu adaletin ve hakikatin hüküm sürdüğü alandır. Doğu, Batı'ya üstün olduğu halde, Batı'nın maddi alandaki üstünlüğünden dolayı onun tarafından sömürülüyor. Doğu'nun kurtuluşu, ancak kadim Asya medeni-
yeti Batılı bilim ve teknoloji ile takviye edildiğinde mümkündür. Kadim Asya me-
deniyeti derken genel olarak iyi yüreklilik, fazilet, ahlâk, adalet ve barış gibi de-
ğerlerden bahsediyor. Sun böylece dünyayı manevi ve maddi alanlar olarak iki-
ye ayırıyor ve Çin halkına bir egemenlik alanı yaratıyor. Böylece sömürgeci gü-
cün bu alana müdahalesini engellemiş oluyor. Yani kültür ve gelenek alanına
modernleşme, Batılılaşma düşüncesinin girmesine müsaade etmiyor; sadece
teknoloji ve bilim gibi alanlarda Batı'nın müdahalesine izin veriliyor.

Mustafa Kemal'in söyleminde de benzer bir şekilde kültürel olarak otonom
alan yaratma çabası var. Kurtuluş Savaşı esnasında kullanılan İslâm vurgu-
su bu açıdan önemli. Peki, bu vurgunun ardında yatan sebepler neler? Birinci-
si, savaş esnasında kurulmuş olan koalisyona zarar vermemek. Bahsettiğimiz
gibi, bu öyle bir koalisyon ki çok hassas zeminlerde kuruluyor ve İslâm, bu ko-
alisyonun unsurlarını birleştirici bir etken. İkincisi, Müslüman halkların Kurtu-
luş Savaşı davasında maddi-manevi katkılarının sağlanması. Hakikaten Musta-
fa Kemal bu konuda çok akılcı davranıyor. Halifenin kurtarılması davası etrafın-
da Kurtuluş Savaşı söylemini geliştiriyor ve gerçekten de bu mesaj yerine gidi-
yor. Hepimiz Hint Alt Kıtası'ndaki Müslümanların Kurtuluş Savaşı'na nasıl mad-
di ve manevi destek verdiğini biliyoruz. Aynı zamanda Mustafa Kemal bu söyle-
mi geliştirirken bence İngiltere'nin hâkimiyeti altında olan sömürgelerin çoğu-
nun Müslüman olduğunu da dikkate alıyor. Üçüncüsü ise Avrupalılara karşı bir
savaş yürütülürken onların askerî üstünlüğü karşısında duran Türkiye halkına
kendi kültür ve değerleri etrafında bir üstünlük alanının yaratılması.

Öte yandan Kurtuluş Savaşı sona erdikten sonra Mustafa Kemal'in söyle-
minde hızlı bir değişiklik olduğunu hepimiz biliyoruz. Ama 1925'e kadar bir ge-
çiş aşamasından bahsedilebilir. 1923-1925 yılları arasında Mustafa Kemal, Türk
ulusuna doğumsal rengini verdiğini iddia ettiği inkılâplarını İslâm ile meşrulaş-
tırmaktan kaçınmıyor. Bu amaca binaen yeni bir "devlet İslâmı" kurulduğunu bi-
liyoruz. Bu bağlamda mesela Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluyor. Bu dönem-
de Mustafa Kemal modernist İslâmcıların argümanlarını kullanıyor. Konuşma-
larında sık sık İslâm'ın en doğal ve en akla uygun din olduğundan bahsediyor.
Mustafa Kemal'e göre bir dinin akla uygun olması demek, onun bilime ve man-
tığa uyması demektir; son din olan İslâm da bu kriterleri karşılıyor. Bu dönem-
de inkılâpları küfür olarak niteleyen din âlimlerine karşı da bir söylem gelişti-
riyor. Mustafa Kemal'e göre asıl küfür, hocaların İslâm'ı yanlış yorumlaması-

dır; bu hocalar İslâm'ın kâfirlerin kölesi olmasını arzu ediyorlar. Bu dönemde modernleşme, Mustafa Kemal için sömürge olmamanın yegâne yolu; saf İslâm ise modernleşmeyi destekliyor. Bu noktayı açıklığı kavuşturmak için Mustafa Kemal'in Fransız gazeteci Maurice Perno'ya sözlerini aktarıyorum:

Siyasetimizi, dine mugayir olmak şöyle dursun, din nokta-i nazarından eksik bile hissediyoruz... Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye mani hiçbir şey ihtiva etmiyor. Hâlbuki Türkiye'ye istiklâlini veren bu asil milletin içinde daha karışık, sun'î, itikad-ı bâtıldan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince -sırası gelecektir- tenevvür edeceklerdir. Onlar ziyaya takarrüp etmezlerse kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız.

1925 yılı itibarıyla, muhaliflerin tasfiyesi sonucu tek başına mutlak lider konumuna geldikten sonra Mustafa Kemal'in söyleminde büyük bir değişim görülüyor. Artık medeniyet, toptan Batılılaşmak anlamına geliyor. Bu dönemden sonra Mustafa Kemal reformlarını İslâm ile meşrulaştırma çabası içine de girmiyor.

Görüldüğü üzere, Sun Yat-sen'in düşüncesinden farklı olarak, 1925 sonrası Mustafa Kemal medeniyeti maddi ve manevi alanlar olarak ikiye ayırmıyor. Manevi alanda kendi kalmak ve maddi alanda Batılılaşmak gibi ikiliklere izin vermiyor ve toptan Batılılaşma yoluna gidiyor. Bu dönemde anti-emperyalist söylemin de kaybolduğunu görüyoruz. Mesela Afgan Kralı 1928'de Türkiye'ye geldiğinde Afgan halkıyla Türk halkı arasındaki ortak nokta olarak Orta Asya geçmişi ön plana çıkarılıyor. İslâm bir kere dahi vurgulanmıyor ve eskiden anti-emperyalist mücadeleden söz edilirken, bu sefer Afgan bağımsızlık savaşından bahsediliyor. Hâlbuki daha önce Afganistan'la yapılan diplomatik yazışmalarda hep Afgan halkıyla Türk halkının nasıl ortak bir anti-emperyalist mücadele içinde olduklarına vurgu yapılıyordu.

Toptan Batılılaşma projesi iki problem ile karşı karşıyaydı. Birincisi, bütün yerel değerlerini bırakıp Batılı olanı kabul etmek durumunda kalan millet, kendi öz saygısını nasıl koruyacak? Çin tarafından örnekler verirken bundan bahsettim. Yani manevi alanda üstün olmak ve bu inancı halka vermek bir egemenlik alanı oluşturuyor ve halka Batı askerî üstünlüğü karşısında durabilmesi için güven aşıyor. Pekî, toptan Batılılaşma sürecine giren bir millet bu öz saygıyı nasıl koruyacak? İkincisi, inkılâplar sonucu halk arasında baş gösterecek huzursuzluğun önüne nasıl geçilecek? Mustafa Kemal'in bu iki probleme karşı bulduğu çözüm Türk Tarih Tezi. Yani Türk Tarih Tezi ile Türk halkına bir egemenlik alanı yaratılmaya çalışılıyor. Bu nasıl oluyor? Birincisi, Türk milletinin kendi kimliğine saygı duyması için gerekli değerler, Tarih Teziyle İslâm öncesi dönemde bulunuyor ve Türklerin Orta Asya'da gerçekleştirdiği başarılar vurgulanarak

yeni bir tarih bilinci oluşturuluyor. Böylece Türklerin Müslüman olmadan önce de büyük bir millet olduklarına inandırılması hedefleniyor. İkincisi, bu tezde Osmanlı tarihi, Türk tarihi içerisinde önemsiz bir yer kaplıyor ki böylece İslâmî ve Osmanlı'ya dair bağların tamamen çözüleceği öngörülüyor. Bu teze göre Kemalist devrim, kadim Türklerin kayıp değerlerini ve yüce kültürünü toprak altından çıkartarak Türkleri öz kimliklerine kavuşturuyor. Zira Osmanlı ve İslâmî geçmiş Türkler için bir deformasyon iken, Kemalist devrim öze dönüşü ifade ediyor. Mustafa Kemal sık sık kendisinin bir kahraman olmadığını, sadece Türk halkının özünde olanı ortaya çıkardığını söylüyor. Üçüncüsü, Türk Tarih Tezi Türklerin kadim medeniyetinin bütün medeniyetlerin beşiği olduğunu iddia ediyor. Bu niye bizim konumuzla alakalı? Eğer bugünün en üstün değerleri Batı'da ise, Batılı değerlerin kabulü, Batı medeniyetinin de beşiği olan Türklerin özüne dönüşü demektir. Yani öyle bir şekilde çözülmeye çalışılıyor ki bu problem, Batılılaşma Türk'ün özüne dönüş serüveni haline geliyor. Böylece Batılı değerlere sahip olma da Türk milleti için bir egemenlik sorunu yaratıyor.

Mustafa Kemal toptan Batıcılığı tercih ederken, neden Sun Yat-sen oksidental bir yaklaşımla kendi kültürünün manevi üstünlüğünü ilan ediyor? Neden Türkiye'de toptan Batılılaşmacı bir girişim varken, Çin'de Sun Yat-sen tarafından geliştirilmiş manevi alan-maddi alan ayırımına dayalı bir söylem mevcut? Birincisi, Türkiye bağımsızlığını kazanıyor ve zaferin getirdiği meşruiyet ile Mustafa Kemal mutlak ve tartışılmaz bir lider olarak ortaya çıkıyor. Böylece Batı'ya karşı durma yükümlülüğünden kurtuluyor en başta. Ancak Sun Yat-sen 1925'te ölüyor ve bu tarihte Çin, hâlâ emperyalist tehdit altında olup milli bütünlüğünü kazanamamış durumda ve askerî diktatörler tarafından yönetiliyor. Yani Sun Yat-sen ölene kadar hep farklı dinamikleri gözetererek hareket etmek zorunda kalıyor. İkinci nokta, bana sorarsanız, Mustafa Kemal'in şahsı ile alakalı. Mustafa Kemal gençliğinden itibaren Batı medeniyetinin üstünlüğüne inanıyor. Biyografisini okuduğunuz zaman bunu görebiliyorsunuz. Ne zaman kendisi tartışılmaz mutlak lider olarak ortaya çıkıyor, o zaman toptan Batılılaşma projesini yürürlüğe koyma imkânına sahip oluyor. Sun Yat-sen ise Batı'da eğitim görmüş ve bizzat Batı'yı gerçek anlamda tecrübe etmiş bir kişi. O açıdan, bana sorarsanız, Batı'yı eksiklikleriyle değerlendirebilir. Kendi prensiplerini, üç prensibini okuduğunuz zaman bunu daha iyi görebiliyorsunuz. Demokrasi ilkesini savunuyor; ama Batı'nın demokrasi anlayışını eleştiriyor. Sosyalizm diyor; ama Batı'nın sosyalizm kavramını tenkit ediyor. Milliyetçilik ilkesini savunuyor; ama yine Batı'nın milliyetçilik anlayışını eleştiriyor. Üçüncüsü ise Türkiye'nin Osmanlı geçmişi ile alakalı. Türkiye kendine ait olan bir şeyi inkâr ediyor. Ama Sun Yat-sen'in durumunda Mançu olanın, yani kendinden olmayanın inkârı sözkonusu. Türkiye örneğinde mesuliyet Osmanlı'nın ve Osmanlı kültürünün üzerine yıkılırken, Çin'de problemin kaynağı

olarak farklı bir etnik grup olan Mançular ve onların Çin üzerindeki hâkimiyeti görülüyor. Bu yüzden Türkiye’de kendinden olanı inkâr etmek için toptan Batılılaşma projesi yürütülüyor; bu da Osmanlı’yla olan bağının tamamen kopartılmasını sağlıyor. Aynı zamanda Mustafa Kemal’in devrimini de sağlam temellere oturtmuş ve devrime tam anlamıyla bir meşruiyet kazandırmış oluyor. Tabii Türk Tarih Tezi başarılı oluyor mu, gereken heyecanı sağlıyor mu, o da ayrı bir soru.

Sun Yat-sen devrimlerinin Mao devrimlerine nasıl bir etkisi olduğunu merak ediyorum. Sun Yat-sen bu süreci kolaylaştırdı mı? Sun Yat-sen’den Mao’ya bu kültürel geçiş nasıl sağlandı? Oradaki meşruiyet için Mao, Sun Yat-sen’i kullandı mı?

Mao kullanmadı; ama Mao sonrasında Deng Xiaoping (Şiaoping) 1980’lerde iktidara geldiğinde Çin, ekonomik liberalizme kayd. Politik liberalizm değil, dikkat ederseniz ekonomik liberalizm... Böylece Çin’de birtakım serbest bölgeler kurularak yavaş yavaş kapitalizme kontrollü bir geçiş başladı. Bu dönemde Deng Xiaoping, Sun Yat-sen’in şahsını ve prensiplerini ön plana çıkarttı. Mao’nun düşüncelerine baktığımız zaman Sun Yat-sen’in izlerini pek göremiyoruz. Sun Yat-sen’in düşüncelerinde sosyalist eğilimler görsek de bunlar Mao’yu tatmin etmeyecek kadar cılız.

Mançu karşıtlarıyla ilgili bir sorum var. Onların ekol haline gelmesi sözkonusu mu? Anti-Mançuların mesela İttihat ve Terakki gibi bir gizli yapılanmaları var mı?

Evet var. Entelektüelleri, ideologları var başlarında. Aynı zamanda 1895’te *Guomindang* adlı bir örgüt Japonya’da kuruluyor. Özellikle Japonya’da eğitim görmekte olan öğrencilerin üye olduğu bir ittifak bu. Devrimci İttifak. Sun Yat-sen de bir dönem buna başkanlık yapmıştı. Ayrıca anti-Mançu, İngilizcede *Secret Societies* dediğimiz gizli ve illegal örgütler de vardı.

İsyanı yapanlar bu grup mu, yoksa halkın tamamı mı?

Bu grubun entelektüel etkisi oldu. İsyana cephanesini ve para bulunması gibi yardımları oldu; ama bizzat bu devrimci grup yapmadı isyanı. En önemli etken, aynı Türkiye’deki gibi, modern ordudur. Modern ordu içerisinde bu anti-Mançu düşüncelerden etkilenmiş generallerin, komutanların önderliğinde isyan çıkartılıyor. Tabii halk da katılıyor buna.

Anlayabildiğim kadarıyla, Yeni Osmanlılardan bu yana toplumsal bir meşruiyet zemini bulunarlardan ziyade, Batı’da eğitim görmüş olan bir elit

Türkiye'nin modernleştirilmesinde rol oynuyor. Buna mukabil Çin'e baktığımızda anti-Mançu grubun geniş bir halk desteği varmış gibi bir izlenim oluştu bende...

Halk desteği değil ama Çin'de birtakım gizli örgütler vardı. Bunlar yalnız modern örgütler değil, eşkiya benzeri topluluklardı ve her türlü faaliyete girebiliyorlardı, Robin Hood benzeri faaliyetlerden tutun da kaçakçılığa kadar. Sun Yat-sen'in yaptığı, bu tarz örgütlerin anti-Mançu davaya katılımlarının sağlanmasıydı ve gerçekten de bu gizli örgütlerin bir kısmı anti-Mançu davaya hizmet ettiler. Asker, para, cephane sağladılar. Ama halk desteği dersiniz, bu soruya tam olarak cevap veremeyeceğim; modern manada bir halk desteği tabii ki yok. Halk bir bakıma hayat mücadelesi içindeydi.

Sun Yat-sen'in savunduğu değerlerin meşruiyet zemini açısından şunu merak ediyorum: İki milyon nüfuslu Mançulara karşılık anti-Mançu hareket çok daha geniş bir kitleye hitap edebiliyordu herhalde, öyle değil mi?

Evet, ancak demin de söylediğim gibi, sıradan Han insanının kafasında o dönemde etnik temellere dayalı bir düşünce biçimi yok. 1925'e geldiğimizde hâlâ Sun Yat-sen bunun için mücadele ediyor. "Siz" diyor, "gevşek bir kum yığını gibisiniz. Milli bilince sahip değilsiniz. Bunun sebebi de kozmopolit bir dünyada yetişmiş ve költürcülükten etkilenmiş olmanız." Gerçekten halkın kafasında böyle bir sorun yok. Mesela size güzel bir örnek vereyim. 1900 yılında Boxer Ayaklanması oluyor ve bu ayaklanmada Hıristiyan anti-emperyalistlere ve Hıristiyanlara karşı birtakım gizli örgütler biraraya gelip halkı mobilize ediyorlar. Attıkları sloganlar arasında "Hıristiyanlara ölüm!" ve "Qing (Çing) hanedanını diriltin!" gibi sloganlar var. Ciddi sayıda Hıristiyan da öldürülüyor. Yani 1900'lü yılların başında anti-Mançu düşüncenin entelektüeller arasında yaygınlık kazandığı bu dönemde hâlâ Qing hanedanı (ki Mançu hanedanıdır) yanlısı hareketler de görülüyor. Ama aynı gizli örgütler birkaç sene sonra farklı sloganlarla ortaya çıkıyorlar. Burada o anti-emperyalist duruş çok önemli aslında. Huzursuz olduklarında halk gizli örgütler tarafından mobilize edilebiliyor. Boxer Ayaklanması olduğu dönemde huzursuzluklarından ötürü Mançu hanedanını değil, emperyalistlerin temsilcileri saydıkları Hıristiyanları suçluyorlar. Hakikaten o dönemde Çin'de ciddi sorunlar mevcut. Şanghay belediye parkına o dönemde Çinliler giremiyor; "Köpekler ve Çinliler giremez" diye bir yazı var. Birkaç sene geçiyor ve artık insanlar problemlerinin kaynağı olarak emperyalistleri değil, Çin'i emperyalistlere yem yaptığını düşündükleri Mançuları suçluyorlar. Halkın bu anti-Mançu söylemden ne kadar etkilendiğini ise tam bilemiyorum; çünkü bunun bir ölçüsü yok.

Milliyetçilik üzerine çalışan düşünürler çok genel bir çelişkiden bahsediyorlar. "Anti-emperyalist milliyetçi düşünce" dediğimiz şey, Batı'ya (maddi alanına) karşı ama Batı'nın araçlarını kullanarak çıkarılmış bir söylem. Anti-emperyalizmin en temel çelişkisi de burada. Bunu Atatürk milliyetçiliğine uyarlısak, benzer bir söylem söz konusu: Batı'ya karşı, ama Batı'nın kullandığı milliyetçi söylemle ve Batı'nın kullandığı araçlarla... Yalnız benim Çin'le arada gördüğüm farklılık şu: Mustafa Kemal'in mücadelesi ikili bir mücadeleye, yani hem Osmanlı'ya hem de Batılı (İngiliz, Fransız, Yunan vs.) işgal güçlerine karşı. Dolayısıyla o dönemde ikili bir söylem geliştiriyor. Ama Sun Yat-sen'de doğrudan devrimci bir söylem söz konusu ve aslında kendisi tam manasıyla Batı'ya karşı da değil; Batılı araçları kullanmak, Mançu hanedanına karşı bir şeye dönüşüyor. Dolayısıyla onun verdiği mücadele milli bir mücadeleye değil. Bence en önemli farklılardan birisi bu. Bu noktadan hareketle, Sun Yat-sen'in devrimciliğiyle Atatürk'ün devrimciliğini aynı seviyede görmek ne kadar doğru?

Evet, zaten sonuçta çok da benzer olmadıkları, farklılıkları ortaya çıktı. Aslında bu çalışmayı yaparken de benzer oldukları düşüncesiyle hareket etmedim. Bir çalışıp görelim neler kıyaslanabilir diye düşündüm.

1911 öncesinde Sun Yat-sen'de ikili bir mücadele söz konusuydu. Mançu olduğu için hanedana karşı olmak illa da çok kolay bir süreç değildi. Çünkü reformcular, anti-Mançulara karşı ciddi argümanlar geliştirmişlerdi ve bu genel kabul de görmüştü. Bence bu yüzden Sun Yat-sen, en azından 1911 öncesinde, hem Batı karşıtı hem de hanedan karşıtı ikili bir söylem geliştirmek zorunda kaldı. Ancak ben de tamamen aynı şeyi söyledim sizinle. Hatırlıyorsanız üçüncü maddede "Neden Sun Yat-sen'de bir manevi-maddi alan ayrımı var da Türkiye'de böyle bir ayrım yok?" diye sormuş ve bunu Osmanlı geçmişi ile açıklamıştım. Yani Osmanlı geçmişiyle bağları çözme zorunluluğuyla... Hakikaten Sun Yat-sen örneğinde bu şekilde bağları çözme gerekliliği duyulmuyor. Zira o zaten yabancı olan bir geçmişle hesaplaşıyor ve halk bunu zamanla da olsa Türkiye'ye kıyasla daha kolay kabul ediyor.

Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı'ndan önce modernleşme, Batılılaşma ve İslâm arasındaki ilişkiye dair canlı bir entelektüel tartışma söz konusu. Peki, Çin'de durum nasıl?

Var tabii. Ancak Çin ile Türkiye'yi farklı kılan, Çin'de bu tarz reformcu yaklaşım ile devrimci yaklaşımın aynı anda var olması. Türkiye'de ise bir devamlılık, evrimsel bir süreç var. İlk olarak Yeni Osmanlıların düşüncesinde İslâm üzerinden kurulmaya çalışılan bir modernleşme çabası, ardından Jön Türklerde daha

pozitif bilimlere dayalı bir modernleşme çabası ve son olarak Mustafa Kemal'le beraber toptan Batılılaşma çabası sözkonusu; yani kademe kademe çıkış var. Ama Çin'de böyle bir kademeli çıkış yok, beraber var olma durumu sözkonusu. Çinli ve Türk reformcuların ortak yönlerine bakarsak, 1850-1900 yılları arasında tıpkı İslâm'ın yeniden yorumlanması gibi Konfüçyanizm de yeniden yorumlanıyor. Türkiye'de olduğu gibi Çin'de de vatandaşlık kanunu ve milliyetçilik anlayışı reformcular tarafından geliştiriliyor. Milliyetçiliğin yanısıra reformcu aydınlarda küresel bilinç geliyor. Hem Osmanlı hem de Çin aydınlarının ortak derdi adaltsiz küresel düzende ülkelerinin bekasını sağlayabilmek ve bunun üzerinden ciddi entelektüel tartışmalara giriyorlar. Bu döneme ait okunması ve tartışılması gereken iki önemli isim söyleyeyim size – ki tezimin ikinci bölümünde Yeni Osmanlı düşüncesi ile karşılaştırdım bu iki ismi. Biri Kang Youwei (Kang Yuwei), diğeri Liang Qichao (Liang Çıçao).

Benzer bir soru sormak istiyorum izninizle. Mustafa Kemal'in özellikle Cumhuriyet sonrasında değişen düşüncesine ilişkin bir ikilem var. Kemalist solcular Mustafa Kemal'i dinin dışına çıkarıyor, onun dinle alakası olmadığını göstermek için birtakım metinlerden bahsediyorlar. Milliyetçi Kemalistler, neo-Kemalist milliyetçiler ise Balıkesir Hutbesi'nden hareketle Atatürk'ün aslında dindar olduğunu ifade ediyorlar. İki tarafı da haklı çıkaran beyanlatları, söylev ve demeçleri var. Ama ben bunu şöyle yorumluyorum: Mustafa Kemal'in ilk tarih sahnesine çıkışı, Enver Paşa'yla saraya karşı girmiş olduğu damatlık yarışıdır. Belki damat olsaydı, kim bilir, belki Mustafa Kemal halife bile olabilirdi. Fakat o kavgada Enver Paşa karşısında daha güçsüz ve ailesinin de daha zayıf oluşundan dolayı saraya damat olamadı. Atatürk'ün hayatını incelediğimizde, kendisinin Türkiye'ye biçtiği rol ve Türkiye'den beklentileri konusundaki kanaatlerini radikal bir değişime itecek herhangi bir düşünsel serüveni yok aslında. Türkiye'nin kaderinde söz sahibi olmak için değişen şartlar nereye gidiyorsa pragmatik bir şekilde onu takip etti gibi geliyor bana. Buna katılır mısınız?

Tamamen katılıyorum. Tezi yazarken bu sorunu gerçekten çok sık yaşadım. Bir gün öyle diyor, bir gün böyle. Her duruma karşı farklı bir tepki verebiliyordu. Bunu nasıl formüle edeceğim konusunda ciddi bir şekilde çalışmam gerekti. Ancak fark ettiğim bir şey vardı: 1919 ile 1923 arasındaki söylev ve demeçleri belli bir tutarlılık arz ediyor. 1923 ile 1925 arasındaki söylevleri de belli bir tutarlılık arz ediyor. 1925 sonrasında da belli bir tutarlılık var. Hepsini birbirinden farklı. Ama belli bir dönüşüm var. Bu bir pragmatizmin ürünü. Bana da sorarsanız en son söyledim, Mustafa Kemal'in şahsı dedim. Yani Batılılaşmaya iman etmiş. Biyografisini okuduğunuz zaman bunu görüyorsunuz. Osman-

lı İmparatorluğu'nun kaderi Mustafa Kemal'i bu noktaya getirdi ve ona kafasındaki projeyi uygulama şansını verdi. Eğer Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkmış olsaydı, belki İttihatçılar yönetime devam edeceklerdi; Mustafa Kemal Paşa da yanlış bir taşı oynamış olacaktı Enver'den uzak durarak ve bugün Mustafa Kemal Paşa diye bir şey olmayacaktı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin başına mutlak bir lider olarak geldi. Belli dönemlerde şartlar gereği farklı söylemler geliştirdiyse de bana sorarsanız bizzat kafasında olan projeyi gerçekleştirmektir hedefi. Fakat buna rağmen, gerçekten inanarak söylemiş olsun veya olmasın bana göre 1923 öncesi söylemi de 1925 sonrası söylemi kadar önemlidir... "Mustafa Kemal Batılılaşmaya toptan inanıyordu; o yüzden 1925 sonrası söylemi üzerine bir Mustafa Kemal yazalım" şeklinde bunu formüle edebildik. Ama bence tarihçilik açısından bu, yanlış bir tavır olurdu. Stratejik hesapların ürünü de olsa, 1923 öncesi söyleminin de yadsınmaz sonuçları ve etkileri olmuştur. Tarihçi olarak bizi aslında neye inanmış olduğu değil, ama gerçekte ne demiş ve nasıl hareket etmiş olduğu ilgilendiriyor. Ama sizin gibi ben de Atatürk'ün pragmatist bir devlet adamı olduğunu düşünüyorum.

Konfüçyanizm ve Alternatif Haklar Teorisi

Kadir TEMİZ

6 Kasım 2010, Küresel Araştırmalar Merkezi

Öncelikle Bilim ve Sanat Vakfı'na sizinle yüksek lisans tezimi tartışma imkânı sağladığı için teşekkür ederim. Bugün size 2010 yılında İTÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Siyaset Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda savunmuş olduğum tezimi kısaca anlatmak istiyorum. Başlamadan önce bu tezi kanaatimce farklı kılan iki husustan bahsetmem gerekir. Öncelikle bu tez konusu, daha önce Bilim ve Sanat Vakfı'nda bir öğrenci sempozyumunda sunmuş olduğum "İnsan Haklarında Evrensellik ve Kültürel Görecelilik Tartışmaları" başlıklı tebliğimin bir devamı olarak ortaya çıktı. İkincisi, hiç beklenmedik bir gelişmeyle tezimi Çin Halk Cumhuriyeti'nin Pekin şehrinde bulunan Peking Üniversitesi'nde insan hakları ile Konfüçyanizm tartışmalarını ele alarak yaptım.

Tezimi üç başlık altında sunacağım. İlk olarak tezin amacını ve yöntemlerini, ikinci olarak "haklar" kavramının mevcut tartışma alanlarını ve son olarak da alternatif bir kavramsallaştırma olarak "Konfüçyanizm"i ele alacağım. Her üç alanı da sonuç kısmında birbiriyile ilişkilendirerek alternatif arayışının sonucu değil ama en azından süreci üzerinde bazı çıkarsamalar yapmaya çalışacağım.

Kadir Temiz, 2006 yılında Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Siyaset Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'na kabul edildi. 2007-2010 yılları arasında Çin Halk Cumhuriyeti Hükümet Bursu ile Peking Üniversitesi'nde araştırmacı öğrenci olarak bulundu. 2010 yılında "Confucianism and Alternative Theory of Rights" başlıklı yüksek lisans tezini tamamladı. Halen Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde doktora eğitimine devam ediyor.

Yaklaşık iki yüzyıllık tarihî arkaplana sahip olan modern ulus-devlet sisteminde bireysel ve sosyal talepler demokrasi kavramı ile beraber gelişir. Bu çevresel talepler ve taleplere verilen merkezî cevaplar, bize devlet ile birey ve toplum arasındaki ilişkileri açıklarken, bu ilişkilere bağlı olarak da bazı modern kavramların ortaya çıkmasına sebep olur. Haklar, tam da böyle bir tarihî perspektifte gerekli bir demokratik şart olarak bireysel ve toplumsal taleplerin tam anlamıyla karşılandığı noktada ortaya çıkar. Bu taleplerin karşılanmadığı alan demokratik olmayan bir kurumsallaşmaya yol açarken, taleplerin karşılandığı bir durum demokrasinin işlevsel hale geldiğini gösterir. Liberal teoriye göre, her ne kadar bu demokrasi merkezli teoriler doğruysa da, yine aynı teori içerisinde çelişkili durumlarda haklar tanımlamalarının da çelişkiye düştüğü tezi açıklanamaz. Sürekli bir ilerleme çizgisi içerisinde düşünülen bu talep ve cevaplar, ilerlemenin olmadığı anlarda açıklamasını yitirerek ne yazık ki yaygın hak ihlallerine sebep olur (çıkarcılık, haz ve erdemsizlik). İşte bu tezde hakların salt doğrusal bir çizgide ve yalnızca demokrasi yolunda kat edilecek bir mesafe olarak algılanmasının getirdiği ahlaki sorunlar incelenerek bu ahlaki sınırlamaların alternatif bir ahlaki alan ile aşılabileceği tartışılacaktır.

Haklar Literatürüne Genel Bir Bakış

Hakların gelişme süreci siyasi tarih ile siyasi düşüncenin kesiştiği noktalarda incelenebilir. Örneğin, modern dönemde ilk insan hakları belgelerinden biri sayılan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi olmasaydı, Amerika Birleşik Devletleri'ni liberal gelenek üzerine kurmaya çalışan ve temel haklar üzerine bina edilen bir devlet ve düşünce sistemi ortaya çıkamazdı. Aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrasında kaleme alınan Evrensel İnsan Hakları Beyanname'si olmasaydı, modern dönem uluslararası ilişkilerde normatif kavramsallaştırmalar ve bunların adalet sağlayıcı mekanizmaları ortaya çıkamazdı. Her iki tarihî olay da belirli bir geleneği olan siyasi düşünceden besleniyor. Bu da Soğuk Savaş dönemi tabiri ile kapitalist Batı'nın siyasi ve sivil hakları ile sosyalist Doğu'nun iktisadi ve sosyal haklarının çatışmasına sebep olan bir ayrımdır. Aslında her iki ayrım da sonuçta Avrupa'da Aydınlanma ile ilk nüveleri görülen düşünsel ayrımlara dayanıyor.

Biraz önce de bahsettiğim gibi "haklar" öncelikle siyasal bir kavram olarak tanımlanabilir. Ancak bu siyasallık, aynı kavramın bazı normatif temellere dayanarak ahlaki bir kavram olmasının da önüne geçmez. Nitekim haklar genellikle özgürlük, adalet, eşitlik gibi kavramlarla beraber analiz edilir ve anlaşılmaya çalışılır. Bu yönüyle haklar aynı zamanda ahlaki bir kavramdır. Diğer yandan haklar devlet-birey, birey-birey ya da birey-toplum arasındaki ilişkiyi teknik olarak düzenleyen ve belirli kurallara bağlayan hukuk alanının içine giren bir kavramdır.

Haklar ile ilgili olarak hazırladığım modellemeye geçmeden önce bu konudaki literatürle ilgili eleştirileri paylaşmak isterim. Tom Campbell bu eleştirileri üç başlık altında toplamıştır: *egoizm*, *legalizm* ve *dogmatizm*. Haklar literatüründe egoizm eleştirisi, bireyci olarak tanımlanabilecek bütün düşünceler için genellenebilir. Buradaki en temel eleştiri noktası ise, Michael Sandel'in vurguladığı gibi, diğerinin refahını ve dolayısıyla toplumsal birliği ve menfaati önemsemeyen bir egoizm, sadece ve sadece kendi çıkarları peşinde koşan bir haz avcısıdır. Bu tezde de değerlendirilen faydacılık (*utilitarianism*) düşüncesi kısmen bu tanıma girse de onu tam bir egoist eleştiriden ayıran fazlaca yönü vardır. Ancak haklar literatürü genel olarak kendi içinde tanımlanması gereken bir egoizm taşır. Çünkü talep edilen hak, tek bir bireyin menfaatine dahi olsa vazgeçilemezdir.

İkinci olarak legalizm haklar tartışmaları içinde çok önemli bir konumdadır. Çünkü hakların bütün teknik boyutu legal tartışmalarla yürütülür. Yani haklar, hukuki sürecin takip edildiği mahkemelerde hâkimler tarafından verilen hükümlerle icra edilir. Bu bakımdan hâkimin kararı öncesinde avukatın ve savcının teknik olarak haklar literatüründe donanımlı olması beklenir. Ancak böyle bir teknik süreç genellikle prosedürel ve bürokratik ilişki sürecinde takılır. Bazı güç ilişkilerinin de devreye girmesiyle legal süreçler, haklar tartışmalarının normatif boyutunu doğrudan göz önünde bulundurmazlar. Aslında bu, doğal bir şeydir; mesela insan haklarını herhangi bir ticari kanundan ayıracak ölçüde bir uzmanlaşma henüz sağlanamamıştır. Legalizmin diğer bir yönü de özellikle Aydınlanma dönemi düşünürleri için pozitivist bir nitelik taşımasıdır. Jeremy Bentham'ın legal pozitivismi hakların ancak ve ancak bireysel çıkarların maksimizasyon ilişkisiyle ortaya çıkabileceğini iddia eder.

Üçüncü olarak dogmatizm eleştirisi, başta doğal hukuk geleneği olmak üzere birçok farklı din kökenli düşünce için de geçerli bir eleştiridir. Buradaki en temel eleştiri haklara getirilen soyut tanımlamalardır. Haklar *apriori* olarak ele alınır ve kendisinden başkasına ihtiyacı olmayan bir kanıt gibi ortaya konur. Modern dönemdeki birçok düşünür de dogmatizm eleştirisine maruz kalmıştır. Örneğin John Locke'un "*state of nature* (doğal hal)" ile Robert Nozick'in "haklar" kavramı tamamen *apriori* olarak kabul edilir. Sürekli bir başlangıç noktası arayan düşünceler bu başlangıç *apriori* olarak ele alırlar. Böyle bir noktanın kanıt ihtiyacı olup olmadığı ve hakların böyle bir başlangıç noktasına dayandırılıp dayandırılmayacağı ise ayrı bir tartışma konusudur.

"Haklar"ın teorik zemindeki bu tartışmalı konuları 20. yüzyıl başında W.N. Hohfeld tarafından hukuki bir zeminde formüle edilir. Hohfeld sonrası hemen hemen bütün literatür bu formülasyonu hakların somut olarak ilişkisel tanımlanmasında kullanır. Ancak Hohfeld'in formülasyonunun haklar tanımlanmasında

daki geçerliliği halen tartışma konusudur. Hohfeld kısaca hakları ilişkisel olarak tanımlar ve bir hak ancak ve ancak karşılıklı bir ilişki biçimiyle var olabilir iddiasında bulunur. Bu karşılıklı ilişkiler dört şekilde meydana gelir: *Claim-duty* (iddia-ödev), *privilege-no duty* (imtiyaz-ödevsizlik), *power-liability* (güç-yükümlülük) ve *immunity-no liability* (muafiyet-yükümsüzlük). Bu ilişki biçimleri her bir olay için değerlendirilir ve haklar bu ilişki biçimlerine göre tanımlanabilir. Ben bu ilişki biçimlerini genel olarak haklar literatüründeki dikotomik sorunsalın başlangıcı olarak değerlendirsem de tez boyunca iddia ve ödev (*claim-duty*) arasındaki ilişkiyi merkeze alan bir eleştiri geliştirmeye çalıştım. Kanaatimce en ideal haklar tanımlaması da iddia merkezli bir tanımlamadan yola çıkarak yapılabilir. Yani bir hakkın iddia edilmesinden ve karşılığında da iddianın bir ödev sorumluluğu ile yerine getirilmesi veya getirilmemesinden bahsedebiliriz. Böylece neyin hak olduğu neyin olmadığı da bu tartışma çerçevesinde ortaya çıkacaktır. Önemli olan bu iddia ve ödev ilişkisini doğru bir formülasyonla ifade etmektir.

Bu sebeple tezin ikinci bölümünde haklar teorisinde bir modellemeye gitmeyi gerekli gördüm. Mevcut haklar teorisini ancak modelleyerek bir alternatifin önce gerekliliğini, sonra da meşruiyetini tartışabiliriz. Bu sebeple haklar teorilerini birey ve cemaat merkezli hak teorileri olarak ikiye ayırdım. Birey merkezli teorilerin ana vurgusu bireyin özgürlüğü, refahı ve devletten ayrı bir varlık olarak düşünülmesi üzerinedir. Cemaat merkezli teorilerin vurgusu ise genel olarak toplum olmakla beraber toplumda birlik ve birarada yaşamın gerekliliği de önemli bir yer tutmaktadır. Bu ayrım tez boyunca hem haklar teorilerini yeniden değerlendirmeyi hem de bu tartışmalar içindeki dikotomik sorunları ortaya çıkarmayı sağladı. Ayrıca alternatif bir teori kurgulayabilmek için de bu alternatife geçiş olarak tanımladığım iki yardımcı teoriyi mevcut tartışmalar için den seçtim. Böylece tezin ana yöntemi karşılaştırmalı kavramsal analiz oldu.

Alternatif Modeller ve Haklar Eleştirisi

Alternatif modellerin kavramsallaştırmasına geçmeden önce Hohfeld'in karşılaştırmalarını haklar tanımı için bir temel olarak seçtiğimi belirtmek isterim. Bunun üç nedeni var. Birincisi, Hohfeld hakları ilişkisel bir süreç olarak tanımlar. İkincisi, karşılaştırmaları hakların normatif değerlendirilmesinde önemli bir kaynaktır. Çünkü iddia ve ödev bir davranış ilişkisi ile ortaya çıkabilir. Üçüncüsü, pratik sonuçları vurgulama özelliğine sahiptir. Her ne kadar ben tezimde bir örnek çalışmaya yer vermesem de klasik bir örnek olarak Marry'nin araba yolu hikâyesinde Hohfeld'in iddia ve ödev ilişkisi açıklanabilir. Kısaca Marry'nin araba yolu bazı günlerde bir başkası tarafından izinsiz olarak kulla-

nılmaktadır. Bu durumda bir yandan Marry'nin araba yolunu kullanma hakları çiğnenirken diğer yandan da bu ihlal dolayısı ile ödev karşılığı yerine getirilmez. Böylece siyasî, ahlaki ve hukuki olarak üç ilişki biçimi ortaya çıkar. Bu karşılıklık ihlali ve bunun normatif açıklaması bundan sonraki haklar tanımlamaları-mızda örnek olarak kullanılacaktır.

Şimdi seçtiğim örnek modellere geçebiliriz. Bunlardan ilki sonuççu bir teori olarak faydacılıktır. Sonuç merkezli teoriler, eylemlerin sonuçlarını önemseyen, bu sonuca bağlı olarak eylemlerin meşruluğunu savunan teorilerdir. Etik egoizm ve faydacılık bunlardan bazılarıdır. İkisi arasındaki fark benim neden faydacılığı seçtiğimi de gösterir niteliktedir. Etik egoizm bütün sonuçların sadece kişisel çıkarı meşrulaştıracak şekilde olması gerektiğini söyler. Ancak faydacılığa göre bu çıkar çoğunluğun faydası olarak değişebilir ve değişmelidir.

Faydacılık, kurucu düşünürleri Bentham ve Mill olan, genel anlamı ile maksimum haz ve minimum acı ilkelerine dayanan, eylemlerin sürecinden ziyade sonuçlarının fayda üretilip üretilmeyeceğini açıklayan bir etik teoridir. Faydacılık davranış (*act*) ve kural (*rule*) faydacılığı şeklinde ikiye ayrılır. Davranış faydacılığını savunan düşünürler meşru eylemin sadece eylemin niteliğine bakarak karar verilebileceğini savunurken, kural faydacılığını savunanlar eylemler her ne kadar fayda merkezli olacaksa da en azından belirli ilkelerin bulunması gerektiğini düşünürler. Her iki düşünce de eleştirilmiştir. Davranış faydacılığını savunanlar için klasik faydacılık eleştirisi gündeme getirilerek bir eylemin sonucunu önceden kestirebilmenin zor olduğu dile getirilmiş ve insan davranışlarının niteliklerinin hesaplanamayacağı savunulmuştur. Kural faydacılığını savunanlar ise bu eleştirileri en azından kural merkezli olduklarından cevaplama yeteneğine sahiptir. Ancak onlar da genel faydacı eleştirilerden kurtulamazlar.

Genel faydacılık teorisinde ne davranış ne de kural faydacılığını savunanlar tarafından değiştirilebilen bazı sorunlu alanların var olduğunu görürüz. Çıkar maksimizasyonu, genel refahı düşünerek bireysel özerkliği neredeyse yok sayma ve sonuç merkezlik bunlardan en önemlileridir. Bentham ile başlayan faydacı düşüncenin ilk varsayımları arasında niceliksel analiz çok önemli bir yer tutar. Bunun sebepleri arasında Bentham'ın dönemin pozitivistizminden çok kuvvetli bir şekilde etkilenmiş olmasının payı büyüktür. Bu sebeple de insan eylemlerini hedonlarla en ince ayrıntısına kadar hesaplar. Hukuki anlamda da bu sayısal yöntemi onu daha maddeci yorumlara iter ve "Bir yasal kavram ancak sosyal geçerliliği olduğu sürece meşruiyete sahiptir" değerlendirmesinde bulunur. Mill ile beraber bu nicel söylem en azından birtakım nitel söylemlerle yer değiştirir. Bir anlamda Mill ile beraber faydacılık daha ılımlı bir hal alır. Mill "*utility*" kavramını merkeze alırken sayısal değerler kadar mutluluk gibi bazı kavramlara niteliksel tanımlamalar getirilmesini savunur.

Faydacı haklar teorisinin eleştirisi genel olarak bireysel özerklik, çıkar maksimizasyonu ve hedonik bakış açısıyla beraber sonuç merkezli düşünce olmasından kaynaklanır. Bu eleştirileri tek tek ele aldığımızda eylemin sonuç merkezli ifadesinin bireysel özerklik alanını kısıtladığını kolayca görebiliriz. Çünkü eylemin sonucuna odaklanıldığında bazı durumlarda bireysel özerklik alanı zarar görebilir.

Ayrıca bireysel mutluluğun tatmini ve genel refah ilkesi de teorinin kendi içinde çelişik bir yapısı olduğunu gösteriyor. Bu eleştiriler faydacı bir haklar tanımında daha belirgin olarak görülebilir. Hohfeld'in karşılaştırmaları içinde bu kavramları vurgulayan faydacı teorinin hak tanımı şöyle olabilir: "Bir hak sahibi kendi maksimum çıkarını iddiasına yansıtırken diğer bireyin de minimum ödev sorumluluğunu yerine getirmesi beklenir." Ancak bu tamamıyla çatışmacı bir tanımdır ve ancak ihlale gebe bir hak tanımı ortaya çıkarır. Ayrıca bu tanım teknik olarak eksiktir. Çünkü Hohfeld'in karşılaştırmalarına göre sadece iddia tarafını karşılar görünmektedir. Yani birey kendi çıkarını maksimize edecektir, ancak diğer taraftan bunun nasıl sağlanacağı çok açık değildir. Çünkü teori iddiaların sınırsız tatmininden başka bir sonuç ortaya koyamaz. Michael Slote bu sorunu açıkça fark etmiş ve ileride iddia edeceğim gibi, faydacılığın maksimum çıkar yerine belki tatminkâr (*satisfactory*) kavramını kullanmasının daha makul olabileceğini belirtmiştir. Faydacı bakış açısı ile bir hakkın ortaya çıkması, ancak en fazla kişinin en çok mutluluğunu sağlayacak olan iddia ya da talebin oluşmasına bağlıdır.

"Erdem ahlaki", etik teoriler içinde özellikle modern dönemde değer merkezli tanımlamaları ile ön plana çıkar. Hem teleolojik bir düşünce değildir hem de teorisini doğrudan kural ve ilkeler üzerine inşa etmez. Bu anlamda erdem ahlakının kökeni klasik felsefi düşüncelerde bulunur. Erdemi merkezî kavram olarak alan teori, erdem ve erdemli davranış, bu davranışların geliştirilmesi ve bireyin kendisinden ziyade diğerini önemsemesini salık veren bir teoridir. Örneğin Aristo'ya göre insan eylemleri doğrudan bir tecrübe yerine bir kavrayış ve ilişkililik ile gerçekleşir. Bir sonuç elde etmekten ziyade hayatı mamur etmek, geliştirmek (*flourishing*) önemlidir. İyilik en yüksek erdemle son bulur ve bu da *eudaimonia*dır. Aristo acı ve haz ilişkisini kabul eder, ama bu acı ve hazzı oluşturanın da erdemli eylemin bizatihi kendisi olduğunu söyler. Modern dönemlerde erdem ahlakı hem dinî bir canlanmayı hem de alternatif bir etik söylemi temsil etmiştir. Haklar teorisini kurgularken de daha çok faydacılığa alternatif oluşu önem teşkil eder. Aynı faydacılık gibi iki yönlüdür. Bir yönü erdemi, diğer yönü sonuç merkezli olmayan bir davranışı vurgular. Hohfeld'in karşılaştırmaları ile tanımlarsak erdem ahlakına göre bir hak sahibi erdemli bir iddiada bulunduğu müddetçe sorumluluk sahibi taraf da sonuç merkezli olmayan bir ödev bilinci ile davranmalıdır. Yani burada iddia erdemle, ödev de sonuç merkezli olmayan bir anlayışla karşılaşır.

Erdem ahlakının bu haklar tanımlaması dört özelliği sebebiyle eleştirilir. Birincisi, “*commensurability*” yani “ölçekdeşlik” eleştirisidir. Ele aldığı kavramların mevcut tartışmalar içinde bir ölçeğinin olup olmaması tartışılmıştır. İkincisi, erdem fonksiyonu ve yeri eleştirisidir. Erdem bir liste halinde vardır, ama örneğin “Cesur olmak erdeminin fonksiyonel yönü nedir?” sorusu cevaplandırılmamaktadır. Üçüncüsü, kurallar ve erdemlerin uyumu eleştirisi vardır. “Erdemler bir kural oluşturmada ne derecede etkilidir?” sorusunun karşılığı verilememektedir. Dördüncüsü, bireysel özerklik ile karşılıklılık sorunu vardır. Erdemli eylem ile bireye bir özerk alan sağlanabilir, ancak bu özerk alan sonuç merkezli olmayan bir ödev bilinci ile neredeyse işlevsiz hale gelir. Yani bireysel özerkliğin nasıl korunacağı erdem ahlakında çok açık bir şekilde ifade edilmez.

İşte her iki teori de Hohfeld’in karşılaştırmalarının bir yönünü meşrulaştırırken karşılıklılık içeren yönlerini tamamlayamaz. Faydacılıkta bireyin çıkar maksimizasyonu ile sonuç merkezli ödev düşüncesi tamamen iç uyumsuzluk oluştururken, erdem ahlakında erdem vurgusu ile daha makul bir hale getirilen iddialar sonuç merkezli olmayan bir ödev bilinci ile neredeyse işlevsiz hale gelir. Bu durum her iki teorinin de makul bir haklar teorisi kurma noktasındaki eksikliğini gösterir.

Aslında bu iki teoride ortaya çıkan karşılıklı eksiklikler genel olarak bütün haklar teorilerinde vardır. Bazı düşünürler kısmen bunları modernitenin dikotomik sorunları şeklinde cevaplarırken, bazıları da böyle bir sorunun olmadığı ve zaten bazı olumsuzlukların her kavramsallaştırmada bulunabileceğini savunmuştur. Ancak haklar gibi bireysel, sosyal ve politik alana doğrudan temas ederek kurucu bir nitelik taşıyan kavramlardaki dikotomik sorunlar açıklığa kavuşturulmalıdır.

Tezimin dört ve beşinci kısımlarında bu tartışmalara bir katkıda bulunmak için yine faydacılık ve erdem ahlakının haklar tanımlamalarını dikkate alarak Konfüçyanizmin getirebileceği alternatif bakış açılarını tartışmaya açtım. İlk olarak Konfüçyanizmin genel öğretileri ile beraber haklar eleştirisini ortaya koymaya, ikinci olarak da Konfüçyanizmde alternatif bir haklar tanımının nasıl ortaya koyulabileceğini açıklamaya çalıştım.

Alternatif Bir Haklar Eleştirisi Olarak Konfüçyanizm

Konfüçyanizm başta Çin olmak üzere Uzakdoğu Asya’nın birçok farklı kültüründe etkili olmuş bir düşüncedir. Konfüçyüs’ün kurucu düşünür olarak Çin’de doğmuş olması ve birçok Konfüçyen akımın dönemin Çin hanedanlıkları için-

de ortaya çıkması düşüncenin de Çin merkezinde değerlendirilmesi gerekliliğini doğurur. Konfüçyanizm Çin'in son hanedanlığı döneminde dahi varlığını hem devlet idaresinde hem de toplumsal pratiklerde korur. Korumanın ötesinde Çin'in modernleşme tecrübesine de çok önemli bir etkide bulunur. 19. yüzyılda Kang Youwei (Kang Yuwei) başta olmak üzere Konfüçyanizmin farklı ekollerini modern döneme taşıyan düşünürler çağdaş dönemi etkilemeyi başarırlar. Bugün Çin'de daha çok ritüel anlamda bir Konfüçyen geleneğin yaşadığını söyleyebiliriz. Ancak Tu Weiming gibi düşünürlerin Konfüçyanizmi 21. yüzyıla taşıyan düşünceleri ve yeni-Konfüçyanizm, bir kez daha Çin'i ve Asya'yı düşünmemiz gerektiğini ortaya koyar. Konfüçyen geleneğin iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel yansımalarının boyutları çok çeşitli olur. Bugün Konfüçyanizmin Asya'nın "geri kalmışlığı"nın en büyük müsebbibi olduğunu söyleyenler ile bir gelenek olarak Çin'in değişime karşı direncini koruyan bir düşünce olduğunu savunan çok farklı akımlar mevcuttur. Bunun yanısıra Konfüçyanizmi Batı düşüncesi ile karşılaştıran birçok çalışma da vardır. Ancak bu çalışmaların birçoğunda ya karşısındaki konu fazlasıyla ben-merkezci bir yöntemle ya da birçok Asyalı düşünürün yaptığı gibi savunmacı reflekslerle ele alınır. Bu tezde ise Konfüçyanizmin haklar teorilerine yapabileceği alternatif katkı, bahsetmiş olduğum iki karşıt düşünceyi aşarak sadece kavrama ve alternatifine tarafsız bir gözle bakıp bir analiz yapma amacı taşımaktadır. Bu alanda bu şekilde yapılacak diğer karşılaştırmalarla oluşacak literatür, çatışmacı tezlerden daha verimli sonuçlar doğurabilir. Bunun yanısıra tezimde ortaya koyduğum alternatif kavramsallaştırma tamamen klasik Konfüçyanizme ait tartışmalardır. Sonuç kısmında kısmen yeni-Konfüçyen düşünürlerden yararlanmış olmam tezin yeni bir şey söylüyor oluşuyla ilgilidir. Kullanılan kaynak metinler, başta Konfüçyüs olmak üzere Mencius ve Xun Zi (Şün Zi) ile toplanan ortak Konfüçyen metinlerdir.

Konfüçyanizmin daha önce bahsettiğim haklar teorilerine yapabileceği çok farklı katkıların içinden ben sadece üç kavram seçtim: (i) *dao-de*, (ii) *ren-li*, (iii) *zhong-he (cong-hi)*. Bu kavramları şu şekilde tercüme edebiliriz: (i) erdem (*virtue*), (ii) işlevsellik (*function*), (iii) uyum (*mean-harmony*). Bu kavramların ilk ikisi daha önce bahsettiğim erdem ahlakı ve faydacılık tartışmalarını karşılaştırmalı olarak ele alırken, üçüncüsü bir alternatif ortaya koyabilmek amacıyla seçilmiştir.

Konfüçyanizmin ayırt edici kavramlarından biri olan "*dao*", gidilecek yol ve varılacak hedef şeklinde tercüme edilebilir. Konfüçyanizme göre *dao*, tek başına soyut bir hedef değildir; onu tamamlayacak olan şey bu yola ulaşabilecek ahlaki bir davranış alanından geçer. Bu davranışın kendi değil ama sadece kavramsal alanı "*de*" şeklinde ifade edilir. *De* ahlaki davranış alanı olarak *dao* ile beraber erdemi oluşturur.

Erdem ahlakının dayandığı erdem tanımı ve erdem listelerinin çok çeşitli olmasının aksine Konfüçyanizm erdemi belirli ve sabit tanımlarla kurgular. Bunun en önemli sebebi de neredeyse bütün Konfüçyen söylemin bu erdem ilkesine dayanmasıdır. Dolayısıyla erdem Konfüçyanizmin haklar teorilerine getirebileceği en önemli alternatif kavram olarak seçilebilir. Konfüçyanizmin erdem tanımının ayırt edici özelliklerinden biri de onun göksel bir söyleme dayanmasıdır. Kozmolojik bir bakış açısından ziyade göksel tanımlamalar (*Tian / Tien*) ve göksel hâkimiyet alanı Konfüçyanizmde tartışılır. Bu göksel ilişkinin tanrısal bir boyutu olduğu iddia edilse de Konfüçyüs'ün kendisinin bu kavramı sadece "dünyevi düzen" in meşruiyet kaynağı olarak görüp öylece bırakmış olması önemlidir. Konfüçyanizmin ölümü değil hayatı önemseyen, tanrıyı değil insanı önceleyen bir düşünce olduğunu söylemek bu sebeple yanlış olur. Tu Weiming'e göre bu, birbirile ilişkili ama aksi ispat edilemeyecek bir önermedir. Bu tanımın maddi yansımaları Konfüçyen ritüellerde açıkça ortaya çıkar. Özellikle ölüm ritüeli Konfüçyanizmin atalar kültürü içinde çok önemli bir yere sahiptir.

Konfüçyanizmde erdem farklı tanımlarının başında onun geliştirilmeye ve terbiye edilmeye (*cultivation*) açık bir kavram oluşu gelir. Konfüçyanizmde bu gelişim üç farklı yöntemle tanımlanır. İlk yöntem, Mencius'un düşüncesine dayanan insanın doğuştan sahip olduğu erdemli karakterinin geliştirilmesidir. Bu düşünceye göre insan doğuştan sahip olduğu erdemi kaybettiğinde onu bulmaya ve daha sonra da geliştirmeye çalışmalıdır. Xun Zi ise farklı bir yöntem olarak "reformasyon" modelini önerir. Ona göre insan doğuştan iyi değildir. Bu sebeple insana, yeni açan filizlenmeye durmuş bir çiçek gibi bakılmalıdır. O ancak kendi doğasına uygun olarak eğitildiğinde erdemli davranışı ortaya çıkarabilir. Son yöntem ise kendilerini Konfüçyen Okul'un öğrencileri olarak tanıtan ve Zen Budizminden de etkilenmiş bir düşünceye aittir. Onlar gelişimi bir "keşif" olarak tanımlar. O belirli bir anda, belirli yöntemlerle keşfedilir. Zen Budizminden ayrıldığı nokta ise bu gelişimin aniden değil kademeli bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Her üç yöntem de sonuç olarak erdemi geliştirilmesi gereken bir kavram olarak tanımlar. Erdemsizliğin en büyük sebebi böyle bir gelişim yönteminin eksikliğidir.

"İşlevsellik" Konfüçyanizmin ayırt edici kavramlarından biri olarak özellikle "*ren-li*" tartışmalarında açıklıkla ifade edilir. "*Ren*" en açık tercümesi ile yardımseverlik ve cömertlik, "*Li*" ise davranışsal uygunluk, ritüeller anlamına gelir. Erdemle ilişkili olarak insan ancak bu işlevsel kavramları yerine getirdiğinde mutlu olabilir. O halde erdemli bir kişinin aynı zamanda pratik olarak belirli kurallara bağlı ritüelleri uygulaması gereklidir. Konfüçyanizm içinde bazı düşünürler *Ren* kavramını *Li* kavramına tercih ederler. *Lin* işlevsel özellikleri yerine *Ren* kavramını önceleyerek anlamın eylemden daha üstün olduğunu dile getirmiş-

lerdir. Ancak günümüzde halen devam eden Konfüçyen ritüeller pratiğın yüzyıllar boyunca Konfüçyen gelenek içinde var olduğunun delilidir.

Konfüçyanizmin erdem kavramının yanısıra işlevsel bazı kavramlar kullanması, onun bireyin pratik gelişimi ve dolayısıyla pratik ihtiyaçlarını da önemsemediğini gösterir. Bu sebeple doğru davranış da doğru kural, ilke ve ritüellere uymakla ortaya çıkacaktır. Bu kurallar kişilerin kendi çıkarlarını, iyilerini ve doğrularını da ortaya koymasına yardımcı olur. Çünkü bir defa kuralın varlığını kabul etmek aynı zamanda insanlara ahlaki bir özerk alan ve kişisel de sağlar. Kurallar kişilerin iyi ve doğru davranışlarını düzenlemek için vardır. Böylece ortaya daha çok kural ve ritüellerle tanımlayabileceğimiz kişisel bir alan çıkar. Konfüçyen birey de bütün bu kural ve ritüellerin ortasındadır. Bazen bu kurallar ihlal edilir, bazen onlara uygun davranılır.

Konfüçyanizmin işlevsel yönü tam da bu noktada faydacılıktan ayrılarak ilişkisel bireyi ortaya çıkarır. Konfüçyen birey bu ilkeler alanı içinde sadece kendi çıkar maksimizasyonunu düşünemez. Çünkü erdem dâhil olmak üzere bütün ilişkili kavramlar içinde bireyin kişiliğini saran ilkeler vardır. Örneğin, annebabaya saygı (*filial piety*) bütün bir topluma sirayet etmiş diğer hiyerarşik ilişkileri de belirleyen bir kavramdır. Öğretmen-öğrenci, patron-işçi vb. arasındaki bütün ilişkilerde her birey kendi ahlaki özerk alanına sahiptir. Ancak bu özerklik ilişkisel bağlarla sınırlandırılmıştır. Bu sebeple Konfüçyen birey faydacı bireyin kısmi özerklik alanına sahiptir. Faydacılığın Konfüçyanizmin işlevsel yönünden ayrıldığı noktalardan biri de eylemlerin belirli bir sonuca göre düzenlenmemiş olmasıdır. Faydacı birey eylemin sonucunun farkındadır ve bu eylemi o sonuca göre gerçekleştirir. Ancak Konfüçyen bireyde sonuç çok yönlüdür. Yani bir eylemin tek bir sonucu değil, farklı sonuçlarının da olabileceği düşünülür. Ayrıca sonuç anlık olmak durumunda değildir. Bir eylemin zaman içinde daha olumlu bir sonucu olması da ihtimal dâhilindedir. Diğer bir ayrım da acı ve haz tanımlamalarıdır. Eylemin sonucunda sadece acı ve hazzla odaklanmak yerine eylemin daha farklı insani ilişki boyutları da düşünülür. Konfüçyen sonuççuluk bütün bu ilişkileri belirli bir düşünceden ve akıl yürütmeden geçirdikten sonra anlaşılabilir.

Konfüçyanizmi her iki düşünceden de açıkça ayırt eden bu kavramları haklar teorileri bağlamında ele aldığımızda Konfüçyanizmin hangi konularda eleştiriler getirdiği daha açıkça ifade edilebilir. Daha önce de bahsettiğimiz erdem ahlakı düşüncesinin haklar tanımındaki en temel eksiklik, karşılıklılığın yerine getirilmemesiydi. Yani herhangi bir hak talebinin erdem ilkesi ile açıklanması sonuçta ödev ilişkisini de gerektirdiğinden erdem ahlakının sonuççu bir içeriğinin olmaması tanımını da eksik kılıyordu. Diğer yandan faydacılıkta karşılıklılık id-

dianın ve ödevin meşruiyetinde eksik kalır. Faydacılık için bir hak ancak ve ancak çıkar maksimizasyonu ile sınırsız mutluluğa götüren her türlü iddianın yine benzer şekilde oluşması beklenen bir ödev ilişkisi ile ortaya çıkar. Ancak böyle bir ilişki kendi içinde tutarsızlıklar içermektedir. İddia eden ile ödev sahibi arasındaki çıkar ve mutluluk çatışması durumunda kimin kendi çıkarını ya da mutluluğunu minimize edeceği belli değildir. Bu sebeple de güç ilişkilerine bağlı olarak bu tanımın kullanılabilir bir tarafı olmakla beraber pozitivist bir bakış açısının sayısal hedon hesaplarıyla tanımlanamayacak bir ahlaki alan oluşturularak teori kendi içinde çelişmiştir.

Konfüçyanizm her iki düşüncenin de çelişkilerini kısmen aşabilecek kavramsal donanıma sahiptir. Biraz önce bahsi geçen erdem ve işlevsellik kavramlarının her ikisi de erdem ahlakının ve faydacılığın kavramsallaştırmalarından farklı olarak üç sacayağı üzerine oturur. İlk olarak her iki kavram da uhrevi anlamlar içerir ve bu boyutuyla sadece dünyevi algılamalarla açıklanamazlar. İkincisi, her iki kavram da gelişime (*cultivation*) açıktır ve bu gelişim sürecinin belirli sabiteleri vardır. Üçüncüsü, harmoni her iki kavramı da kuşatıcı bir özelliğe sahiptir.

Uhrevilik ve terbiye olarak da tercüme edebileceğimiz gelişim süreci Konfüçyanizmin *harmony* ya da orta yol kavramı (*he-zhong / hi-cong*) ile bir geçişkenlik arz eder. Hem erdemın göksel olan ile dünyevi olan arasındaki geçişkenliği hem de işlevselliğın toplumsal ilişkiler arasındaki geçişkenliği *harmony* kavramında buluşur. Bir bakıma *harmony* bu kavramların her ikisini de belirli bir düzende kuşatır. Tam da bu düzen bize alternatif bir haklar tanımlaması verir.

İlk olarak Konfüçyen bir haklar teorisinin içereceği haklar tanımının harmonik bir şekilde kurulması ve uygulamada ise erdemın öncül bir konumda olması gerekir (*harmonically established and virtually implemented*). Ancak böyle bir tanım hem erdem ahlakının hem de faydacılığın eksik tanımlamalarını aşma gücüne sahiptir. İlk başta verdiğimiz Marry'nin araba yolu örneğine geri dönersek, tanımı tam olarak ortaya koymak için biraz daha somut bir adım atmış oluruz. Marry'nin araba yoluna kendi arabasını koyarak onun hakkını ihlal eden kişi ile Marry arasındaki ilişkinin en temel haklar ilişkisini doğurduğunu söylemiştik. Faydacı bir düşünce Marry'nin araba yolunu kullanma hakkını meşru yollardan ifade etse bile uygulamada çelişir. Çünkü o hakkı ihlal eden kişinin de benzer bir çıkar maksimizasyonu hesabıyla bu ihlale kapı araladığı konusu belki de faydacılığın eleştirilen en açık yönüdür. Benzer ilişki erdem ahlakında sonuçlu olmayan bir şekilde aşılmıştır. Ancak bu kez de erdemli bir davranışın ne tanımı ne ilişki biçimi ne de sonuç içeren bir yönü vardır. Yani insanın

hayatın imarından ve güzelliğinden farklı amaç ve hedefleri doğal olarak vardır. Hiçbir amacı olmayan bir erdemli davranış dolayısı ile iddia ve ödev karşılıklarını tanımlayamaz.

Konfüçyen bir haklar tanımı her iki düşüncenin açık bıraktığı kapıları kapayabilme gücüne sahiptir. “Aşkın ve terbiye edilmiş bir erdem anlayışı ile iddia edilen bir hak, karşılıklı çıkara ve ilişkiselliğe dayanan işlevsel bakış açısı ile ödev bilincine dönüşür.” Bu tanımda ne iddia ne de ödev bilinci ayrıca tanımlanmıştır. Tek tanımlanan şey Konfüçyanizmin muhtemel haklar tanımıdır. Marry'nin örneğinde Marry sadece çıkara ve bireysel mutluluğa bağlı bir iddia-ödev ilişkisini Konfüçyanizmde gerçekleştiremez. Bunun yanında hiçbir sonuç ummayan ve amaca dayanmayan bir ödev ilişkisi yerine muhatabını belirli hiyerarşik ilişkiler ağında düşünerek iddia-ödev ilişkisini belirler.

Konfüçyanizmin haklar tanımında bir hak, ancak ve ancak erdemli davranış önceliğinde ve ilişki olarak bir ödev sorumluluğunun sonucu ile birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkabilir. Bu, ilk başta vurgulamaya çalıştığım birçok dikotomik sorunu ortadan kaldıran bir tanımdır. Birey kendi özerk ahlaki alanına sahiptir. Ancak bu özerk alan ne sınırsız bir özerklik ne de soyut bir erdem ilişkisi üzerine kurulur. Aksine birey, toplum ve devlet arasında oluşması beklenen bir uyuma dayanır. Böyle bir uyum Konfüçyanizmin ideal olarak ortaya koyduğu kavramdır. Bu ideal ve onun pratik yansımaları Konfüçyen geleneğin sosyal ve siyasal analizlerinde ayrıca değerlendirmeye tabi tutulduğunda onun bu kurusunun gücü ve zaafı da ortaya çıkabilir. Bu çalışma böyle bir güç ilişkisi analizinden önce yapılması gereken teorik bir tartışmayı ele almıştır. Pratik yansımaları ve analizleri ise belki başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Çin’de İnsan Hakları Sorunu

Yang JIAN-LI

18 Mart 2010, Küresel Araştırmalar Merkezi

Burada sizinle düşüncelerimi ve yaptığım faaliyetleri paylaşmaktan onur duyuyorum. Öncelikle kendi şahsi serüvenimden başlamak istiyorum konuşmama. Ben 1966’da başlayan ve yaklaşık on sene süren Kültür Devrimi’nden üç sene evvel doğdum. Ailemin yaşadığı güney bölgesinde Çin Komünist Partisi’ne büyük bir destek vardı. Ben de koleje başladığım sene, yani on beş yaşında yanlış bir kararla partiye katıldım. Öğrencilik hayatım boyunca partide reform yapmak isteyen bir grupla çalıştım. 1980’de oldukça açık görüşlü olan ve partinin artık bozulduğunun farkına varan genel sekreterimiz, benim gibi birçok entelektüeli partiye katarak bir değişim yapmayı umuyordu. İşte böyle bir atmosferde ben de partide aktif olarak çalışmaya başladım. Ancak zamanla farkına vardım ki biz partiyi değiştireceğimize parti bizi değiştiriyordu. O dönemde partinin orta kademesinde, öğrenci işlerinden sorumlu bir üyeydim ve herkesin gözünde, yirmi üç yaşında gelecek vaat eden bir öğrenciydim. Kısa bir süre sonra mezun olup doktora başlayacaktım. Ancak uğradığım hayal kırıklığı yüzünden Çin’den ayrılıp eğitimimi yurtdışında sürdürmeye karar ver-

Dr. Yang Jian-li, Kuzey Çin’in Şandong bölgesinde dünyaya geldi. Beijing Normal Üniversitesi’nden mezun oldu. ABD’nin Berkeley-Kaliforniya Üniversitesi’nde matematik kariyeri yaptı. 1989’da Tiananmen Meydanı’nda demokrasi için gösteri yapanları desteklemek üzere Pekin’e gitti. Bu sırada tutuklanmaktan son anda kurtulan Jian-li Amerika’ya geri dönerek lisansüstü çalışmalarına devam etti. 2002’de Harvard Üniversitesi’nde ekonomi politik alanında doktorasını tamamladıktan sonra, Kuzey Çin’de büyüyen işçi eylemlerini incelemek üzere ülkesine geri döndü; ancak casusluk ithamıyla tutuklanarak beş yıl hapis cezasına çarptırıldı. 2007’de özgürlüğüne kavuşan Jian-li, 21. Yüzyılda Çin Vakfı başkanıdır.

dim. Berkeley-Kaliforniya Üniversitesi'ne giderek Matematik Bölümü'nde doktora yaptım. Bu dönemde bilgiye ve kitaplara açtım. Çin hükümeti her türlü bilgiyi kontrol altında tuttuğundan daha evvel okuyamadığım şeyleri orada okumaya başladım.

Hükümetin kendine ait yakın ve uzak Çin tarihi, dünya tarihi versiyonları vardı ve bu verilenin dışında bir bilgiye ulaşmaya imkân yoktu. Tüm okuduklarım ve gördüklerim sonucunda, 1988'de parti üyesi iken gizli bir üye olarak demokratik harekete katıldım. O dönemde Amerika'da bulunduğum için bunun bir problem olacağını düşünmemiştim. Ancak 1989 yılının ilkbaharında Tiananmen Meydanı'ndaki öğrenci hareketine katıldığımda her şey değişti. Çok büyük bir tepkiydi; partinin çöktüğüne inanan parti liderleri dâhil olmak üzere milyonlarca insan bu harekete katılmış, demokrasi ve özgürlük için meydanlarda toplanmıştı. Bu derece büyük bir protesto Çin tarihinde daha önce hiç olmamıştı. Benim gibi yurtdışına eğitim için giden birçok öğrenci, harekete katılmak için yurda dönmüştü. Orada kaldığım iki hafta boyunca hareket devam etti ve 4 Haziran sabahı hükümet, tüm askerî birliklerini, tanklarını meydana sürerek sivilere ve öğrencilere ateş açmaya başladı. Meydanı gören bir sokakta olduğum için o gün on bir öğrencinin vurularak öldürülüşüne ve tankların üzerlerinden geçişine bizzat kendi gözlerimle şahit oldum. Birçok öğrenciyeye kıyasla daha şanslıydım. Çünkü bir pasaportum, Amerikan vize ve biletim vardı; sadece biletimi onaylatmamıştım. Katliamdan üç gün sonra hemen uçak biletimi onaylatıp Çin'den Amerika'ya kaçtım.

O günden beri demokrasinin ve insan haklarının Çin'de yerleşmesi için elimden geleni yapıyorum. Döndükten sonra doktoramı tamamladım ve başka bir üniversitede ekonomi politik üzerine yeni bir doktora yaparak farklı üniversitelerde araştırmalarımaya devam ettim. Bu süreçte Pekin'de öldürülen Tiananmen annelerine aktif olarak yardım eden "Bağımsız Çinli Bilim Adamları ve Öğrencileri Federasyonu" ve "21. Yüzyılda Çin Vakfı" gibi demokrasiye hizmet edecek vakıflar kurdum ve buralarda yönetici olarak görev yaptım. 21. Yüzyılda Çin Vakfı, sizin vakfınızdan daha küçük ölçekte bir düşünce kuruluşu olarak kuruldu ve Çin'de demokratikleşmeyi sağlamak üzere çalışmalarına halen devam ediyor. Vakıf, Doğu Türkistan, Tibet gibi birçok problemle uğraşarak gelecekte ne gibi adımlar atılabileceği konusunda araştırmalar yapıyor... 2002 yılında ağır sanayinin yoğun olduğu, birçok işçinin çalıştığı kuzeydoğu bölgesinde bağımsızlık hareketi patlak verdi ve insanlar sokaklara döküldü. Hareketin liderleri protestolarını şiddetten uzak bir şekilde devam ettirebilmek için bizimle bağlantıya geçtiler. Görüşmelerimizden sonra oraya gitmeye karar verdim. Ancak Çin hükümeti tarafından kara listeye alınmıştım ve ülkeye girmem yasaklanmıştı. Ben de bu yüzden bir arkadaşımın pasaportunu kullanarak kuzeydoğu bölgesi-

ne gittim ve burada birçok şehri ziyaret ettim. Harekete katılanlara şiddet uygulamadan nasıl bir mücadele vermeleri gerektiğini anlattım. Tam Çin'den ayrılmak üzereken tutuklanarak hapse atıldım. Hapishanede kaldığım süre içinde eşim, çocuklarım, profesör arkadaşlarım ve Amerikan yönetimi affedilmem için çok uğraştı. Amerikan Kongresi iki karar geçirdi ve Başkan George W. Bush ile Dışişleri Bakanı affedilmem için Çin hükümetine baskı yaptı. Bu baskılar neticesinde normalde on beş yıla mahkûm edilmem gerekirken beş yıl hapis cezasına çarptırıldım. Böyle bir ayrıcalığa sahip olan muhtemelen son kişiyim. Çünkü daha sonra hiçbir devlet, iktisadi olarak yükselen Çin hükümetine, siyasi suçluların serbest bırakılması hususunda baskı yaparak çıkarlarını tehlikeye düşürecek bir adım atmayı göze alamadı. 2007'de mahkûmiyetim sona erdi ve müteakip dört ay boyunca aktif bir şekilde çalışmalarına devam ettiğimden hükümet benden kurtulmak için Amerika'ya geri gönderdi.

Döndükten sonra, aralarında 21. Yüzyılda Çin Vakfı'nın da bulunduğu birçok demokratik organizasyonu içine alan ve Çince "sivil güç" anlamına gelen "Çin İçin Girişimler" adında yeni bir vakıf kurduk. Sivil toplumun barışçıl bir şekilde Çin'de bir güç haline gelmesi için demokrasiyi destekleyici çalışmalar yürütüyoruz. Bunun yanısıra vakıf olarak bir iletişim merkezi gibi çalışarak, harekete katılanları riske atmadan onların birbirleriyle bağlantı kurmalarını sağlıyoruz. Ayrıca Çin hükümeti tarafından kontrol edilen bilginin dışında gerçek bilgiye ulaşmalarını sağlıyor, Çin'in geleceği için kafa yoruyor, şiddete başvurmadan nasıl bir mücadele yapılabileceğini tartışıyoruz. Bu vakıf, aynı zamanda, demokratik harekete katılan sivil liderlere yardım ediyor; onları bir adaptasyon programına tâbi tutarak uluslararası topluma kazandırmaya çalışıyor; hapiste olan liderlere ve ailelerine maddi yardım yaparak Çin'in içindeki muhalif hareketin canlı kalmasını sağlıyor. Demokrasinin içeriden, iç dinamiklerle gerçekleşmesi gerektiğini düşündüğümüzden bu hareketin büyümesine yardımcı oluyoruz. Nitekim çabalarımızın karşılığını alıyoruz; yaklaşık 120 bin kişiden oluşan bu muhalif gücü, Çin'i değiştirecek olan sürekli bir demokratik güç haline getirmek için uğraşyoruz.

İlk hedefimiz, bu demokrasi hareketini Çin'in içerisinde güçlendirmek; ikincisi ise tanımını Komünist Parti'den ödünç aldığımız "dostları biraraya getirme projesi"yle muhalifleri toplamak. Çin'in demokratik bir devlete dönüşmesiyle şu an "azınlıklar" olarak anılan tüm grupların kaderlerinin değişeceğini düşünüyoruz. O gün geldiğinde Doğu Türkistan, Tibet, Tayvan, Hong Kong ve iç Moğolistan'ın yanısıra, Hıristiyan, Müslüman, Budist ve baskıya maruz kalan diğer birçok dinî grubun kendini ifade edebileceği bir gücü ve devleti olacak. Bunların hepsini bir güç etrafında birleştirmemiz gerekiyor; bu yüzden her sene bu grupların liderlerini biraraya getirerek ne yapacağımızı tartışıyoruz. Bu amaçla,

Türkiye'ye gelmeden önce, otuz kişilik bir grupla Dalay Lama ve Tibet hükümetinin sürgünde olduğu Hindistan'a giderek Tibet Ayaklanması'nın 51. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen anma törenine katıldık. Dalay Lama konuşmasında hareketimizden bahsederek bu harekete katılan tüm Çinlilere teşekkür etti. Çoğunlukla Avrupalılar Tibetliler ile Çinliler arasında derin bir öfke ve ayrılığın olduğunu zannederler; ancak ben sorunlarımızın demokratik bir ortamda çözülebileceğini düşünüyorum. Zaten tüm bu grupların nihai amacı demokrasi; tek düşmanı ise sadece Tibet halkına ve azınlıklara değil, toplumun büyük bir kesimine zarar veren mevcut Çin hükümeti, ki biz bu ortak amaç etrafında insanları birleştirmeye çalışıyoruz.

Çalışmalarımızın üçüncü ayağını ise uluslararası ilişkiler oluşturuyor. Başta Amerika olmak üzere Avrupa Birliği ülkeleri, Japonya gibi birçok ülke ile -yakında Türkiye ile de olmasını ümit ediyoruz- irtibat halindeyiz. İktisadi, askerî ve siyasi olarak yükselen bir devletle, Çin'le, iyi geçinmesi gereken bu ülkeler ile beraber çalışmak zorunda olduğumuz farkındayız. Elbette biz, başta Amerika olmak üzere irtibat halinde olduğumuz ülkelerin yardımına bel bağlamıyoruz ve tüm sorunlarımızı çözebileceklerine de inanmıyoruz. Ancak değişim başladığında -ki Çin hükümeti hâlihazırda kapılarını dünyaya açmış durumda ve dışarıdan gelen etkilerin önüne sonsuza dek set çekemeyecektir- yardımların çok önemli olacağını da farkındayız. Tiananmen Meydanı'ndaki katliamdan iki hafta sonra, bir önceki (Baba) Bush yönetimi, elçisini göndererek her şeye rağmen Çin hükümetini tanıdığını göstermişti. İşte biz, böyle bir durumun tekrarlanmasının önüne geçmek üzere, hareketimizi zamanı geldiğinde Çin'in demokratik bir gücü olarak tanınmaları için farklı ülkelerin yönetimleriyle ilişkilerimizi devam ettirmek zorundayız. Şu an aldığımız yardımlar oldukça sınırlı; ancak zamanı geldiğinde yardımlar çok kritik olacak. Vakfımız bu faaliyetlerine ek olarak çevre, dış işleri, halk sağlığı ve eğitimi gibi konularda araştırmalar yapıyor. Mevcut Çin hükümetinin uygulamalarından farklı olacak ve halkı memnun edebilecek alternatif siyasetler geliştirmeye çalışıyor ve bu şekilde aslında Çin'in geleceğini planlamayı amaçlıyor.

Çoğunlukla bize Doğu Türkistan, Tibet ve diğer azınlıklarla ilgili problemleri nasıl çözeceğimiz soruluyor. 1990'ların başında bu konularla ilgili ciddi araştırmalar yaptık ve farklı iktisadi dereceleri göz önünde tutarak bir federasyon yönetimi önerisinde bulduk. Biz kültür, din, doğal kaynaklar ve diğer konularda hükümet tarafından büyük zararlara uğrayan Doğu Türkistan'ın ve Tibet'in neden bağımsızlık istediğini anlayabiliyoruz. Ancak realiteye bakıldığında, uzun yıllar beyinleri yıkanan Çin halkının %92'sinin bu konuda çok hassas ve duygusal düşündüğünü, azınlıkların bağımsızlıklarını istemediklerini görüyoruz. Toplumun büyük bir kısmı azınlıkları bağımsız görmektense ortalığı kana bulamak-

tan, hatta bir savaşa girmekten çekinmeyecek gibi duruyor. Biz, gelecekte böyle bir şeyi önlemek için elimizden geleni yapıyoruz. Mevcut duruma bakacak olursak, Tibet ve İç Moğolistan Çin'den ayrılma, Çin ise onları tutma eğiliminde. Yani zıt yönlere doğru çekilen bir gerilim var ve Oyun Teorisine göre bizim bir denge bulmamız gerekiyor. Bunu sağlamanın tek yolu, farklı iktisadi düzeylerde bir federasyon yönetimi oluşturmak... Doğu Türkistan'ın özerkliği meselesine gelince, aslında bölgenin dış ilişkiler ve milli savunma haricinde kendi doğal kaynakları, resmî dili, eğitim sistemi ve kültürü var; tıpkı Tibet, Tayvan, Hong Kong gibi Çin'e gevşek bir şekilde bağlılar. Sadece zihnen bağımsızlığa hazır değiller. Biz bir düşünce kuruluşu ve araştırma merkezi olarak ileride tıpkı Amerika Birleşik Devletleri gibi federasyona dayalı alternatif bir siyasi yapı oluşturmak için bu çalışmaları yapıyoruz.

Bunu yapmak aslında oldukça zor. Çünkü 1989'daki hareketin katliamla sona ermesi, insanların zihninde derin bir korku ve terör duygusu yarattı ve bu korku insanların siyasetle bağını kopararak onları daha olumsuz, kötümser ve sinik bir hale getirdi. Bu duygu, atılan veya atılmaya çalışılan her adımın lüzumsuz ve işe yaramaz olduğu inancını pekiştirdi. Böyle bir atmosferde Çin halkı tüm enerjisini iktisadi faaliyetlere yönlendirdi. 1989'dan, özellikle de 1992'den sonra birçok entelektüel, parti görevlisi ve elit daha güvenli olduğunu düşündükleri ve hükümetin de desteklediği iş hayatına atıldılar. Katliamla bastırılan insan hakları hareketi, partiyi daha önce hiç düşünmediği bir pozisyona soktu ve varlığını sarstı. Bu yüzden Çin hükümeti meşruiyetini sağlayacak yeni bir strateji belirledi: iktisadi büyüme. Son yirmi senede hızla büyüyen ve her sene büyüme oranı iki haneli rakamlara ulaşan bir iktisadi güç duruyor karşımızda. Bu güç, Çin Komünist Partisi'nin tek meşru zemini ve hayatta kalmasının yegâne yolu. İnsanların tüm enerjilerini ekonomiye yönlendirerek barışı satın alıyorlar. Normal koşullarda yönetimle sürtüşmeler yaşayacağını düşündüğümüz entelektüeller, hükümetin sağladığı ayrıcalıklar sayesinde artık statükonun ve hükümetin avukatı haline gelmiş durumdadılar. Kendini 1996'ya kadar "emekçi" olarak tanımlayan parti, artık tüm kapitalistlere kapısını açtı ki bu son derece ironik bir durum. Çin hükümeti artık bir kooperatif şirket haline geldi; kapitalistlere açtığı kapı ve bedava dağıttığı payla entelektüelleri de kendine bağlamış durumda. Senelerce hükümetle sürtüşen, yurtdışına eğitim için giden, benimle Tiananmen Meydanı'nda yan yana duran arkadaşlarım bile ticarete atılmak için ülkeye geri döndü ve Çin'in elit tabakasını oluşturdu.

Çin hükümeti bu iktisadi güç sayesinde dış dünyaya farklı bir yüz sunuyor. Bu sebeple geçen sene (2009) Amerikan Başkanı Barack Obama'nın Çin'e yapacağı gezi hakkında düşüncelerimi soran gazetecilere, "Obama hangi Çin'i ziyaret edecek?" diye sormuş ve bazılarının kafasını karıştırmıştım. Aslında kastım,

Çin'in dışarıdan görüldüğü gibi bir ülke olmadığına dikkat çekmekti. Çin deyince, Çin kooperatif şirketi için çalışan ve haklarını savunamayan bir milyar sivil işçinin yaşadığı bir ülkeden bahsediyoruz. Öyle bir yönetim ki, çiftçinin toprağını geliştiricilere satarak rüşvetle zenginleşen zalim bir zümreye göz yumuyor; yine Olimpiyatlar uğruna sokakları genişletirken binlerce insanı evsiz bırakıyor; onların haklarını korumak isteyen avukatları, insan hakları savunucularını hapse atarak veya sürerek mağdurların haklarını savunabilecekleri tüm kapıları kapatıyor... Çin'de eğer aktıfseniz ve bu derin uçurumu kapatmak için bir uzlaşma arayışı içerisindeyseniz, iki veya üç polis tarafından 7/24 takip edilmeniz normaldir. İşte böyle bir yönetimden ve Çin'den bahsediyoruz...

Bu noktada bir soru sormak istiyorum. Çin diasporasından destek alabiliyor musunuz?

Bizim için onlar çok önemli. Çin'in değişiminde çok önemli bir yer alacaklardır. Bu insanlar protestoları sürdürülebilir bir demokratik harekete dönüştürmek istiyorlar. Çin hükümeti ise bu insanları yok etmek istiyor. Şu an siyasi varlıklarını devam ettirecek, meşruiyetlerini sağlayacak tek şeye, yani iktisadi büyümeye odaklanmış durumdadır. Ayrıca belli bir elit zümreye çeşitli ayrıcalıklar vererek onları iktisadi olarak memnun edip sessizliği sağlıyorlar. Bunu göstermek için size bazı rakamlar vereyim: Milli servetin %70'i şu an sadece %0,4'lük bir zümrenin elinde ve asgari ücret oranı itibarıyla dünyada 159. sıradayız, yani otuz iki Afrika ülkesinin gerisindeyiz. Son yirmi yılda bu durum ciddi bir kutuplaşmaya yol açtı. Şu an hükümet tepedekileri ayrıcalıklarla memnun ederek, güçsüzleri ise polis gücüyle baskı altında tutarak yoluna devam ediyor. İstikrarı sağlamak, belli liderleri yok etmek, bilgiyi kontrol altına almak için polis gücünü kullanıyor. 5-6 milyona ulaşan polis sayısı ile Çin bir polis devleti haline gelmiş durumda. Ancak insanların çoğu bunları değil, sadece Çin kooperatif şirketini görüyor.

Orta sınıfın hükümete karşı yapılan bütün bu ayaklanmalardaki yeri nedir?

"Orta sınıf" kavramı Çin'de garip bir kavramdır. Bir işi ve mülkü olan insanlar kendilerini orta sınıf olarak adlandırıyorlar. Sistem sayesinde zenginleşen bu zümre, hükümetin savunucusu olmuş durumda. Normal şartlarda daha fazla demokratik haklar talep etmesi beklenen bu sınıf, ne yazık ki hükümetin ve statükonun koruyucuları durumunda. Birçok bilim adamının kafasını karıştıran mesele de bu zaten. Aşıkâr ki insanların zihinlerinde demokrasi kavramı oldukça yaygın ve demokrasinin iyi bir şey olduğuna da gerçekten inanıyorlar; ancak iktisadi bağlar onların herhangi bir şey yapmalarını veya değişime destek vermelerini engelliyor. Yüksek hayat şartlarında birinci sınıf vatandaş olmanın

ayrıcalıklarını yaşamak onlara cazip geliyor. Ancak değişim zamanı geldiğinde hepsi durup düşünecek ve eski sistemi değil, yeni sistemi destekleyecek. Özelikle řu an şahsi çıkarları yüzünden ses çıkarmayan, ancak demokrasiyi herkesten çok anlayan yurtdışında okuyan öğrencilerin hepsi bu harekete geri dönecekler. Bunun farkında olduğumdan onlarla ilişkilerimi sürdürüyorum. Bizi açıkça desteklemeseler de hareketin amacını anladıklarını, zamanı geldiğinde yardım edeceklerini ve aslında demokrasiyi istediklerini biliyorum.

Muhallif bir siyasi parti kurma planınız var mı?

Komünist Parti'ye karşı güçsüzleri temsil edecek bir partiyi 1980'lerde kurmaya çalıştık; ancak liderlerin en uzun mahkûmiyet süresi olan yirmi yıla mahkûm edilmeleri yüzünden bunu başaramadık. 1988'de yeni bir demokratik parti kurma girişimimiz oldu; ancak yüz kişinin bir ila on üç yıl arasında çeşitli hapis cezalarına çarptırılmaları yüzünden bu adımımız da akamete uğradı. řu an stratejimizi değiştirdik. Çin hükümetinin tanıyamayacağı, herhangi bir şekli veya formu olmayan bir organizasyon oluşturduk. 2008'de siyasi bir reform olarak tanımlayabileceğimiz "08 Sözleşmesi" adında bir bildiri yayınladık. Bugüne kadar 11 bin kişi gerçek adlarıyla bu bildiriyi imzaladılar. "08 Sözleşmesini İmzalayanlar" diye adlandırdığımız bu kişilerin oluşturduğu topluluğu bir parti olarak değil de bir kurum olarak tanımlıyoruz. Birbirimizle sürekli iletişim halindeyiz ve kendimizi tehlikeye sokmadan faaliyetlerimize devam ediyoruz. Bu oluşum içinden şimdiye kadar sadece bir kişi, geçen yılbaşında on bir yıla mahkûm edildi. Şartlar oluştuğunda elbette kendi partimiz olacak.

Mevcut Çin hükümetiyle yakın çıkar ilişkileri olan Batı devletlerinin ve uluslararası toplumun, hareketinizi içtenlikle desteklediğini ve Çin'in gerçekten demokratik bir devlet olmasını istediğini düşünüyor musunuz?

Aslında Batı devletleri, özellikle de ABD ve Amerikan toplumu içtenlikle hareketimizi destekliyor; çünkü biz onların temel değerlerini, evrensel değerleri ve insan haklarını savunuyoruz. Ancak Amerikan Başkanı için aynısını söylemek zor. Zira Başkan sadece birkaç senedir iktidarda ve ekonomi, teröre karşı mücadele, küresel ısınma gibi birçok önemli meselede Çin'e ihtiyacı var, onunla uzlaşmak zorunda. Çinlilerin aslında Çin'in değişimine yardım edebilecek vizyonda bir başkana ihtiyaçları var. Obama ise Harvard mezunu, benden sadece birkaç yaş küçük, genç ve tecrübesiz bir başkan. Başkan olduktan hemen sonra masasında Çin, Rusya, İran gibi önemli dosyaları buldu; bu sorunlarda, çevresindekilerden aldığı yardımlara güvenmek zorunda. On yıl sonra Çin'in demokratik bir devlet olacağını düşünmeye zamanı da yok. Benim yine de umudum var; ne

olursa olsun demokratik devletler bizim düşmanımız değil, müttefikimiz. Bence iki yıl içinde Çin ve Amerika kaçınılmaz bir şekilde bir çatışma yaşayacak; çünkü iki ülke arasında evrensel değerler bağlamında çok temel anlaşmazlıklar var. Hiçbir devlet Çin hükümetine ihtiyacı dahi olsa güvenmiyor. Er ya da geç ticaret, para birimi, güvenlik ve hatta internet konularında mutlaka bir çatışma yaşayacaklar. Çünkü biri insanları ve bilgiyi kontrol etmeye, diğeri demokrasiye ve bilginin serbest dolaşımına inanıyor ki ileride sık sık karşı karşıya geleceklerdir. Hapishanede kaldığım dönemde müdafaamı yapan yirmi yıllık arkadaşım, Harvard mezunu Tayvan Hükümet Başkanı bile uzun yıllardır Çin hükümeti ile herkesi endişelendirecek kadar iyi ilişkileri olmasına rağmen ona asla güvenmediğini ve kendisini rahat hissetmediğini söylemişti. Bu genel bir durum; hiçbir devlet, mevcut Çin hükümetine gerçekten güvenmiyor ve asıl problem de burada.

Farklı değerlere sahip olduğunuz ve aslında icraatlarında hiç de demokrasyden ve insan haklarından yana bir tutum sergilemeyen Amerika gibi Batı devletlerinin demokratik anlayışlarını mı kopya edeceksiniz?

Bu değerlere “Batılı değerler” demek yanlış olur; bunlar “evrensel değerler”. Batı, sadece bu değerlerin iyi olduğunu daha erken kanıtlayıp hayata geçirdi, hepsi bu. Bu değerler onların tekelinde değil. Dünyanın herhangi bir yerine gidin ve herhangi birine anlayacağı bir dille, 1948’de Birleşmiş Milletler’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alan haklara sahip olmak isteyip istemediğini sorun. Herkes bu hakları istediğini söyleyecektir. Çünkü bu haklar ve değerler evrensel; Batılılar için değil, tüm insanlık içindir.

Çin halkının farklı tarihî tecrübesi, kültürü ve kimliği yüzünden pasif olduğunu ve bu yüzden kendi haklarını aramadığını söyleyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

Dünyadaki hiçbir kültür, bir insanın onura ve saygıya ihtiyacı olmadığını söylemez. Bütün kültürlere bakın ve aralarındaki ortak yönleri bulmaya çalışın, ihtiyaçları hakkında akıl yürütün. Bence evrensel değerler kültürün ötesindedir. Bu yüzden ben en temel meselenin kültür değil, değer meselesi olduğunu düşünüyorum. Gelmiş geçmiş tüm diktatörler, kendi kültürlerinin ve tarihlerinin özgün olduğunu ve demokrasiye ihtiyaçları olmadığını iddia ederken; demokratlar, hiç kimseyi ayırt etmeden evrensel değerlere bağlılığı savundular. Resmin tamamını görürseniz neden böyle bir teori üretildiğini anlarsınız. Emin olun Çin değiştiğinde dünya daha iyi bir yer olacak.

Soğuk Savaş'ta Çin Dış Propagandası: Yabancı Dil Yayınları ve Pekin Radyosu

Çağdaş ÜNGÖR

19 Mart 2010, Küresel Araştırmalar Merkezi

Öncelikle davetiniz için çok teşekkür ederim. Bugün size sunacağım kısım, doktora tezimin çok küçük bir parçası. Ama konuyu, “Tez neyi amaçlıyordu?” ve “Bu tez, ‘konvansiyonel propaganda çalışmaları’ alanına nasıl bir yenilik getiriyor, kendi mütevazı katkısını nerede yapıyor?” sorularına da bir cevap mahiyetinde biraz daha geniş ele alacağım. Tezimde, Mao Zedong dönemindeki (1949-1976) Çin dış propagandasını, birçok yabancı dilde yayın yapan *Pekin Radyosu* ve yabancı okurlara yönelik kitap, dergi, poster ve benzeri materyalleri yayınlayan Yabancı Dil Yayınları üzerinden ele aldım. Soğuk Savaş döneminde Çin dış propagandası için hayati olan bu iki kurumu, daha geniş propaganda ve dış politika bağlamına oturtarak, teşkilat yapısı ve kadrolar, çalışma ilkeleri, dağıtım kanalları, söylem ve içerik, okur ve dinleyici kitleleri üzerinden inceledim.

Soğuk Savaş dönemindeki konvansiyonel propaganda çalışmalarında (özellikle de anti-komünizmin kol gezdiği Batı ülkelerinde) komünist ülkelerin propaganda teşkilatları, kıymeti kendinden menkul, ulaştığı herkesi hemen ikna etmeye muktedir, gerek finansal kaynaklar gerekse insan kaynağı açısından son

Dr. Çağdaş Üngör, 1998'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans derecesini 2004'te “Impact of Mao Zedong Thought in Turkey 1966-1977” başlıklı çalışmasıyla İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Programı'ndan, doktora derecesini ise 2009'da “Reaching the Distant Comrade: Chinese Communist Propaganda Abroad 1949-1976” başlıklı teziyle New York Eyalet Üniversitesi Binghamton, Tarih Bölümü'nden aldı. Üngör, halen Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim görevlisidir.

derece büyük ve etkin örgütler olarak lanse ediliyordu. Bu da tabii ki Batı'daki anti-komünist söylemin güçlenmesine yardımcı oluyordu. Resmî makamlar, kendi halklarına adeta “Aman dikkat edin, komünistler propaganda yaptığı zaman hemen ikna olursunuz. Bunlar yalan dolandır, ama aldanırsınız ve inandığınız için de kaybedersiniz.” diyorlardı. Komünist propagandayı bir heyula olarak büyütmeleri, kendi dış propaganda teşkilatlarına daha fazla yatırım yapmalarını da meşrulaştırıyordu. Batı'da Çin dış propagandası üzerine yapılan akademik çalışmalar, o dönemin ruhundan (tehdit algısı, anti-komünist söylemin yaygınlığı vs.) etkilenmekteydi. Soğuk Savaş döneminde konuyla ilgili erişilebilir kaynakların kısıtlı olması da, bu alanda resmî söylemle örtüşen çalışmaların hâkim olması sonucunu doğurmaktaydı. Aynı şekilde, Çin dış propaganda teşkilatı, daha ziyade örgütsel büyüklüğü, propaganda yayınlarında kullanılan yabancı dil sayısındaki artış, yayınların ikna etme gücü vs. üzerinden ele alınmaktaydı. Bu tip çalışmalar, Batı'da Kore Savaşı (1950-1953)'ndan sonra yaygınlaşan olumsuz ve tehditkâr “Kızıl Çin” imgesini güçlendirmekteydi.

Benim çalışmam ise Çin'de 1990'lardan itibaren yayınlanmaya başlamış hatıratlara, Yabancı Dil Yayınları ve *Pekin Radyosu*'nun resmî derlemelerine, Çin Dışişleri Bakanlığı arşivindeki diplomatik yazışmalara ve diğer Çince ikincil (akademik) kaynaklara dayanıyor. Bu yeni kaynaklar sayesinde Mao Zedong dönemindeki dış propaganda teşkilatına bambaşka bir şekilde bakmak mümkün. Bu kaynaklar, her şeyden önce, Çin dış propagandasıyla ilgili daha önce göremediğimiz problemlerin ve aksiliklerin farkına varmamızı sağlıyor. Bunların arasında bu teşkilatın finansal sıkıntıları, insan kaynağı ve teknik altyapı yetersizliği, yoğun bürokrasi gibi birçok sorun alanı var. Aynı şekilde okurlardan ve dinleyicilerden gelen mektupların da azımsanmayacak bir oranı, bu kitlelerin “hiç de kolay ikna olmadıkları”nı gösteriyor. Örneğin *Pekin Radyosu*'nun bir kısım dinleyicisi, yayınlardan pek etkilenmediklerini, hatta onları “kuru” ve “sıkıcı” bulduklarını belirtiyor. Çin dış propagandasını yeni ve daha gerçekçi bir perspektiften görmemizi sağlayan bu belgeler sayesinde 1960'larda ve 1970'lerde üretilen konvansiyonel propaganda çalışmalarını ciddi anlamda eleştiriye tâbi tutmak mümkün.

Peki, propaganda çalışmaları neden önemli? Bildiğiniz gibi Soğuk Savaş tarihi, son yıllara kadar genellikle askerî ve devletlerarası ilişkiler, diplomasi tarihi ya da nükleer güç vb. alanlar üzerinden incelendi. Hâlbuki Soğuk Savaş'ın bitişiyle ilgili çok popüler bir söylem var, bu tarihsel dönemin kapanışında top tüfekten ziyade blue jean ve Coca Cola'nın etkili olduğu şeklinde... Velhasıl insanların medya aracılığıyla birbirlerine ilettikleri birtakım mesajlar, özellikle de Batı'nın Doğu Bloğu'na ilettikleri, Soğuk Savaş bağlamında büyük önem taşıyordu. Propaganda ve daha geniş anlamdaki ikna mekanizmaları Soğuk Savaş'ta

çok ciddi bir işlev üstlenmişti. Bu genel çıkarım, Çin özelinde belki daha da çok geçerli. Çünkü Çin Halk Cumhuriyeti 1949'da kurulduktan sonra yeni rejim, kendini ABD'nin ön ayak olduğu müthiş bir diplomatik izolasyon içinde buldu. Ülkenin başka halklara ulaşırken devletlerarası, diplomatik kanalları kullanmakta güçlük çekmesi, Çin'de "halk diplomasisi" adı verilen alternatif kanalları daha da önemli kıldı. Soğuk Savaş boyunca Çin, yabancı ülkelerdeki halklara ulaşmak için yerel komünist partiler, endüstri fuarları, öğrenci değişim programları, akrobatik gösteri toplulukları da dâhil olmak üzere birçok yolu kullandı. Ancak "halk diplomasisi" kanalları içinde en hayati olan, Çin'in kitle medyası (radio ve basın-yayın) aracılığıyla yaptığı propagandaydı.

Burada, propaganda derken, Batı dillerine ve Türkçeye girdiği haliyle "yalan dolan"ı, "abartı"yı ya da "kasıtlı olarak yanlış aktarılan şeyler"i kastetmiyorum. Çin'de "propaganda" anlamına gelen *xuanchuan* (*şuençuan*) kelimesi, her türlü eğitim ve medya faaliyetini, bir bilgiyi bir yerden diğer bir yere taşımayı vs. içeren geniş bir anlamda kullanılıyor. Yani Çin özelinde "propaganda", olumsuz çağrışımları olmayan tarafsız bir ifade. Dolayısıyla Çinliler "Biz propaganda yapıyoruz" derken, "Biz şöyle söyleyerek şunları kandırıyoruz" gibi bir şeyi kastetmiyorlar. O yüzden bu çalışmada "propaganda" terimini, negatif çağrışımlı bir şeyi ifade etmek için kullanmadım. Propagandanın içeriği doğru da olabilir, bağlamına göre yanlış veya abartılı da...

Çin'de Soğuk Savaş döneminde kitle medyası aracılığıyla yapılan propaganda dönecek olursak, bizim şimdi konumuz olan Yabancı Dil Yayınları ve *Pekin Radyosu*, bu konuda ciddi bir sorumluluk üstlenmişti. Bu arada propaganda dendiğinde daha geniş Soğuk Savaş bağlamını hatırlamakta fayda var. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Amerika, İngiltere ve Rusya başta olmak üzere, diğer irili ufaklı ülkeler de özellikle karşıt ideolojik blokta bulunan halkları, bireyleri ve değişik grupları ikna etme çabası içindeydi. *Voice of America*, *BBC* ve *Moskova Radyosu* bu konuda akla gelen ilk örnekler. Dolayısıyla *Pekin Radyosu* ve Yabancı Dil Yayınları'nı bu geniş bağlam içine oturtmamız, o dönem sadece Çin Halk Cumhuriyeti'nin propaganda yapmadığını aklımızda tutmamız lazım. Şimdi Soğuk Savaş'ta Çin dış politikası ve dış propagandası arasındaki ilişkiye bakalım...

Propaganda ve Dış Politika

Çin Halk Cumhuriyeti'nde Mao Zedong döneminde uygulamada olan dış propaganda hattının, hem ülkedeki iç gelişmelerle hem de dış politikayla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla *Pekin Radyosu* ve Yabancı Dil Yayınları'nın yayın politikası da -ki bu politika Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin

ve Devlet Konseyi'nin en yüksek makamları tarafından belirleniyordu- iç ve dış gelişmelerin etkisiyle değişime uğruyordu. Örneğin, 1950'li yılların başındaki dış propaganda hattı, keskin bir ABD karşıtlığını ve Sovyetler Birliği'yle dayanışmayı öngörüyordu. En önemli amaçlardan biri, yabancılara devrim-sonrası Çin'inin ("Yeni Çin") iktisadi ve toplumsal başarılarını anlatabilmektir. "İleri Doğru Büyük Atılım" planının hayata geçirildiği 1958'e kadarki süreçte propaganda dilinin mütevazı olduğunu söyleyebiliriz. Neden? Çünkü Çin Halk Cumhuriyeti daha yeni kurulmuştu; üstüne üstlük sosyalist rejim kurulduktan bir sene sonra Kore Savaşı'na girmişti. Bu, Amerika'da ve Batı'da Çin karşıtlığını güçlendiren bir hamle oluyor. Nitekim Kore Savaşı'nı takip eden dönemde, Çin'in saldırgan bir ülke ve kendi komşularına karşı ciddi bir tehdit unsuru olduğu algısı yayılıyor. Çin dış propaganda teşkilatının amacı ise bu algıyı tamamen tersine çevirerek Amerikan propagandasını alaşağı etmektir. Bu bağlamda ilk yıllarda Çin'in bir yandan dünyaya kendisinin ne kadar barışçıl bir ülke olduğunu anlatmaya çalışırken, diğer yandan komünizmin ülkedeki sosyoekonomik gelişmeye katkısını (endüstriyel kalkınma, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması vs.) vurgulayan mütevazı, neredeyse kendini savunur bir dil kullandığı söylenebilir.

1955'teki Bandung Konferansı'yla birlikte Çin'in Üçüncü Dünya liderliğine soyunduğu bir döneme giriliyor. Bundan sonraki yıllarda sömürge ülkelerindeki anti-empyalist bağımsızlık mücadeleleri dış propaganda medyasında ciddi bir yer tutmaya başlıyor. Dergilerde ve radyo yayınlarında Cezayir'e verilen destek göze çarpıyor. Aynı şekilde Süveyş Krizi'nde Arap ülkelerine ve daha sonraki yıllarda Vietnam'a destek veriliyor. Bu esnada, ülkenin içinde başlayan bir dizi toplumsal kampanya da dış propaganda söyleminin sertleşmesine neden oluyor. 1957'deki "Sağcılara Karşı Kampanya" ve hemen akabinde başlayan "İleri Doğru Büyük Atılım" döneminde (1958-1961), Çin dış propaganda medyasında daha radikal bir dil kullanılmaya başlanıyor. Çin'i tarımsal ve endüstriyel üretim anlamında Batı ülkelerine (İngiltere ile Amerika'ya) bir an önce yetiştirme amacını güden "İleri Doğru Büyük Atılım" sürecinde dış propaganda medyası, bu toplumsal seferberliğe eşlik ediyor. Daha sonra yaşanan zorluklardan ve 20-30 milyon insanı etkileyen kıtlıktan ise hiç bahsedilmiyor.

Sovyetler Birliği'nde Nikita Kruşçev'in iktidara gelmesinden sonra 1960'larda, bildiğiniz gibi, Çin-Sovyet anlaşmazlığı baş gösteriyor. Bunun dış propaganda medyasındaki yansımaları, yayın politikasının anti-empyalizm kadar anti-revizyonizmi de vurgulayacak şekilde değişmesi oluyor. Sovyet karşıtlığı, 1966-1969 Kültür Devrimi döneminde zirveye ulaşıyor. Bu dönemde Çin'in, kendini dünyadaki devrimci, anti-empyalist bağımsızlık mücadelelerinin doğal lideri olarak konumlandığını görüyoruz. Mao Zedong düşüncesi de artık 1950'li yıllardaki gibi Marksizm-Leninizme mütevazı bir katkı olarak düşünülüyor;

başlı başına bir teori konumuna yükseliyor. Dış propaganda medyasında, yabancı ülkelerdeki gençliğin, gerillaların, çok değişik kesimlerden insanların Mao'ya olan sevgisi ve övgüsü geniş yer buluyor. *Kızıl Kitap* okuyan yabancıların fotoğraflarına sık sık yer veriliyor ve dünyanın Mao'ya duyduğu sevgi, bir gurur vesilesi haline geliyor. Elbette aynı yıllarda Çin'deki Mao kültürü de fazlasıyla güçlenmiş durumda. Yani dış ve iç politikadaki gelişmeler, Yabancı Dil Yayınları ve *Pekin Radyosu*'nun yayınlarının içeriğine birebir yansıyor. Şimdi dilerseviz, bu iki kurumun teşkilat yapısına ve kadrolarına biraz daha yakından bakalım.

Teşkilat Yapısı ve Kadrolar

Çin dış propaganda teşkilatının yapısı nasıldı? Tarihsel bir çerçeve içinde anlatacak olursak, Çin Komünist Partisi'nin propaganda deneyimi çok eskiye gidiyor. Parti, 1921'de kurulduktan sonra (diğer tüm komünist partiler gibi) propagandayla iç içe geçiyor ve bu konuda Sovyet örneğinden ilham alıyor. Biliyorsunuz Bolşevikler, kitle medyası (radyo, diğer görsel ve yazılı medya) üzerinden yapılan propagandanın ilk ve en başarılı temsilcileri arasında kabul edilir. Ancak Çinli komünistlerin Sovyet modellerini aynen kopyaladığı söylenemez. Zira onlar en başından beri yerel motifleri kullanıyor ve kendi tarzlarını yaratıyorlar. Çin Komünist Partisi'nin ana dildeki propaganda faaliyetleri 1920'lere kadar uzanırken, ilk komünist dış propaganda teşkilatı 1937'deki Japon işgali döneminde oluşmaya başlıyor. Çinli komünistler, Japon işgali (1937-1945) sırasında özellikle Batı ülkelerini ikna etmek ve etkilemek, savaşa taraftar kazanmak için ciddi bir propaganda faaliyetine girişiyorlar. Pekin Radyosu'nun ilk yabancı dil yayını da Japonca. Çinli komünistlerin bu dilde yayın yapmalarının amacı, (ne ölçüde başardıkları şüpheli de olsa) karşı cephede savaşan Japon askerlerini kendi saflarına kazanmak. Keza İngilizce yayınlar da sosyalist devrimin gerçekleştiği 1949'dan önce başlıyor. Milliyetçilere karşı verilen iç savaş döneminde Çin Komünist Partili propagandistlerin en büyük hedefi, Batılı gazetecilerin ve diplomatların desteğini kazanmak.

Devrim-öncesi yıllarda partinin dış propaganda organlarında çalışan kadrolar ile bu işi 1950'li ve 1960'lı yıllarda üstlenen propagandistler arasında ciddi bir devamlılık var. Bu, özellikle dış propaganda teşkilatı içindeki lider kadrolar için geçerli. Yabancı Dil Yayınları ve *Pekin Radyosu*'nun üst pozisyonlarında "devrim gazileri" diyebileceğimiz kişiler var. Bunun önemli bir nedeni, yabancı dil medyasında çalışan amirlerin ideolojik doğruluk ilkesine göre seçilmesi: "Biz Wang yoldaşın siyasi çizgisine güveniyor muyuz?" Bu, propaganda teşkilatında çalışmak için en önemli kriter. Dolayısıyla en üst kadroların yabancı dil bilgileri ya da uzmanlıkları ikinci planda. Alt kadrolarda (redaktör, çevirmen gibi) ise yaban-

cı dil bilgisi, eğitim, deneyim vs. daha çok önem kazanıyor. *Pekin Radyosu*'nda editörlere ve çevirmenlere ek olarak, sunucular ve teknisyenler de çalışıyor. 1950'lerden 1970'lere kadar iki propaganda organında da örgütsel anlamda ciddi bir genişleme var. *Pekin Radyosu*, 1950'lilerin başında yedi-sekiz dilde yayın yaparken, 1960'ların başında on yedi, 1970'lerin başında ise otuzdan fazla dilde yayın yapmaya başlıyor. Aynı büyüme, Yabancı Dil Yayınları'nın bastığı kitaplar, dergiler, posterler ve diğer yan ürünler için de geçerli.

Çin dış propaganda teşkilatı Soğuk Savaş döneminde giderek genişlemekle birlikte, finansal sorunlar ve kadro yetersizlikleri başta olmak üzere, sayamayacağımız kadar çok sorunla cebelleşiyor. Ancak okuduğum metinlerdeki esas vurgu, propagandistlerin bu sıkıntılara rağmen şevkle çalıştığı yönündeydi. Hatıratları okuduğumuz zaman, Çin'deki yabancı dil medyasında çalışan insanları yalan-dolan, düzmece yayınlar yapan, izleyici/dinleyici kadrolarını kandırmayı amaçlayan insanlar olarak görmemiz çok zor. Aslında çoğunun en belirgin amacı, yeni kurulmuş olan ülkelerini (Çin'de 19. yüzyılda başlayan sömürgeleşme sürecini, daha sonraki Japon işgalini vs. biliyorsunuz) yabancı ülkelerde yaşayan halklara olumlu bir şekilde tanıtmak. Esas olarak da Çin Halk Cumhuriyeti'ni dışarıda yerleşik olan "Kızıl Çin" imajından kurtarıp bağımsız, toplumsal ve iktisadi anlamda gelişen "Yeni Çin" imajını yerleştirmek. Ancak propagandistlerin bu amacı gerçekleştirmek için zaman zaman abartılı istatistiklere ve tam olarak yalan olmasa da, bağlamından kopuk ve gerçekleri tam olarak yansıtmayan haberlere yer vermek zorunda kaldıkları bir gerçek. Bu, özellikle radikal akımların güç kazandığı toplumsal seferberlik dönemleri için daha da geçerli. Aslında bu tip yayınlar, teşkilatın kendi içinde uygulamaya çalıştığı birtakım ilkelerle de tezat arz ediyor. Ancak bu ilkelere değinmeden önce, Yabancı Dil Yayınları ve *Pekin Radyosu* ne tür bir yayın içeriğine sahipti, kısaca ona bakalım.

Yayınlar ve Hedef Kitle

Yabancı Dil Yayınları; dergiler, kitaplar, albümler, posterler ve diğer yan ürünlerden oluşan çok geniş bir yaygın yelpazesine sahipti. Bu yayınların içinde Mao Zedong'un kendi eserleri önemli bir yer tutuyor. *Mao Zedong'un Seçme Eserleri* birkaç cilt halinde değişik yabancı dillerde yayınlanıyor. Mao'dan kısa alıntılar derleyen ve 1960'ların ikinci yarısında dünya çapında bir çok-satar haline gelen *Kızıl Kitap*'ı duymamış olanımız herhalde yoktur. Yabancı Dil Yayınları'nın kitap listesinde sanatsal-kültürel eserler de yer alıyor, ama ideolojik-siyasi temalı yayınlar çok daha fazla. Bunların içinde en önemlileri (Mao'nun eserleri dışında) Komünist Parti'nin önemli figürleri olan Stalin, Marx ve Lenin'in eserleri. Benim

tezde odaklandığım yayınlar, Yabancı Dil Yayınları'nın genel okur kitlesine seslenmeyi amaçladığı üç adet süreli dergiydi. Bunlar içinde en geniş kitleye hitap eden ve en çok dile çevrilen *China Pictorial*'dır. Bu, daha ziyade fotoğraf ağırlıklı, fotoğraf altlarında çok kısa yazıların yer aldığı bir dergi. Kolay okunduğu için üç dergi arasında en çok satılan da bu. Diğer bir dergi *China Reconstructs*. Bu dergi, *China Pictorial*'a kıyasla okunması biraz daha zor olan, içinde daha az fotoğraf ve daha çok makale bulunan bir dergi; ancak üçüncü dergi *Peking Review* ile kıyaslandığında yine de genel okura seslendiği söylenebilir. Türkiye'de de küçük bir çevrenin (İngilizce edisyonundan) takip ettiği *Peking Review* ise, 1950'li ve 1960'lı yıllarda basıldığı haliyle, ideolojik içeriği çok ağır basan, içinde çok az fotoğraf olan bir dergi. Burada yer alan makaleler, öyle herkesin okuyabileceği türden değil. Zaten *Peking Review* de diplomatları, gazetecileri, entelektüelleri, Marksistleri ya da o Marksist terminolojiyi bir şekilde anlayabilecek insanları hedefleyen bir dergi. Yabancı Dil Yayınları, bu üç dergiyle birbirinden az çok farklılaşmış okur kitlelerine ulaşmayı hedefliyor. *China Pictorial* herkes tarafından okunabilecek şekilde tasarlanmışken, *Peking Review*'in az sayıda okura hitap etmesi hedefleniyor; çünkü bu az sayıdaki okurun kendi ülkelerinde önemli kişiler olduğu varsayılıyor.

Bu dergiler yayın hayatına bugün hâlâ devam ediyor. Bugün de, o dönem olduğu gibi, birçok dilde basılıyor. Türkçe bu dillerden biri değil; Türkçe sadece radyo yayınlarında var. Ancak 1980'lerde dergilerin hem isimleri değiştiriliyor (*China Reconstructs*, *China Today* oluyor; *Peking Review* ise *Beijing Review*) hem de yayın politikaları. *Pekin Radyosu* da tıpkı Yabancı Dil Yayınları gibi ideolojik ve siyasi içeriği ağır basan yayınlar yapıyor; haberler, değerlendirmeler, Çin'i tanıtan programlar var. Müzik ya da eğlence programı diyebileceğimiz şeyler çok az. Zaten tüm yayın genellikle yarım saat sürüyor ve günde iki kez yapılıyor. Şimdi Soğuk Savaş yıllarında, Yabancı Dil Yayınları ve *Pekin Radyosu*'nda geçerli olan dış propaganda ilkelerine bakalım.

İlkeler

Çin dış propaganda teşkilatında iki tane önemli prensip var. Bir tanesi *shishi qiushi* (*şışı çiyuşı*), yani kanıtlara dayanan doğru habercilik. Mao'nun bu konuda bizzat yazdığı birçok direktifi var. Mao diyor ki, "Yalan söylerseniz, abartırsanız, propaganda yaptığınızı izleyici, dinleyici kitlelerini kaybedersiniz". Ancak bu ilkeyi, Batı medyasındaki "5N 1K" formülünden ayrı tutmak gerekir. Bu ilke, daha ziyade Mao'nun en etkili propagandanın doğrulara dayanan propaganda olduğu yönündeki inancıyla ilgili. Ona göre, propagandistler yalana başvurmaya başlarsa, kitleler bu medya kuruluşlarına olan güvenlerini kısa sürede yitirecek-

lerdir. Yani Çin’de esas amaç, her zaman partinin belirlediği doğrultuda yayın yapmak. Mao’nun burada demek istediği şey daha ziyade şu: “Yalan söylerseniz, bunu bir kez söylersiniz; daha sonra yaptığınız propaganda hiçbir işe yaramaz.” Dolayısıyla propaganda kanıtlara dayanmalı; rakamlar, istatistikler doğru olmalı. Ancak Çin dış propaganda teşkilatının esas amacı ülkeyle ilgili olumlu bir imaj yaratmak olduğundan, bu ilkenin uygulanması çoğu zaman mümkün olmuyor. Çinli propagandistlerin hatıratlarına göre, özellikle siyasi kampanya dönemlerinde bu ilkeyi uygulamak imkânsız hale gelmiştir. Siyasi kampanya derken bunu bir seçim kampanyası gibi düşünmeyelim. İnsanların ciddi bir şekilde baskı altına alındığı ve ideolojik yönden geçmişlerinin sorgulandığı, bazen çok küçük ve yüzeysel nedenlerle hapse girdikleri, öz eleştiri seanslarına maruz kaldıkları dönemler bunlar. Bunlardan biri 1957’deki “Sağcılara Karşı Kampanya” ve hemen onu takip eden “İleri Doğru Büyük Atılım”; bir diğeri de herkesin bildiği gibi “Kültür Devrimi” ki onun da en şiddetli dönemi 1966-1969 yılları arasında yaşanıyor.

İnsan eliyle yaratılmış en büyük kıtlıkla sonuçlanan “İleri Doğru Atılım” dönemine baktığımızda, bu dönemin zorluklarının dış propaganda medyasında yer bulmadığını görüyoruz. Yabancı Dil Yayınları tarafından basılan dergileri taradığımızda, yiyecek sıkıntısına dair pek bir şey göremiyoruz. Mevcut sıkıntılar ise doğal afetlerle açıklanıyor. Amerikalıların iddia ettiği gibi bir kıtlığın olmadığı, olan şeyin doğal afetlerden kaynaklandığı ve bunlarla da etkin bir şekilde mücadele edildiği yazılıyor. Öte yandan bu dönemin dergilerinde çarşıda-pazarda ciddi bir bolluk varmış havası yaratan birtakım fotoğraflar görmek mümkün. Tabii bu işin mahiyeti o yıllarda Çin’de de çok fazla bilinmiyor. O yüzden “Çinliler toplam zayıfatı çok iyi biliyorlardı ama dışarıya lanse etmediler” diyemeyiz. Ama şunu biliyoruz ki, *Pekin Radyosu*’nda çalışanlar dahi kıtlıktan etkileniyorlar. Bunun farkında olmamaları mümkün değil. O dönem her şey karneye bağlanıyor; bir sürü insan besin yetersizliğinden hastalanıyor veya fiziksel anlamda zarar görüyor. Dolayısıyla haberlerin bilinçli olarak çarpıtıldığını, bunun da radikal siyasi atmosfer yüzünden böyle olduğunu söyleyebiliriz. Velhasıl, *shishi qishu* ilkesi, teşkilat için teorik olarak önemliyse de, pratikte bu ilkeyi uygulamak her zaman zor olmuş, siyasi kampanya dönemlerinde ise hiç mümkün olmamıştır.

İkinci önemli ilke, dış propagandayla iç propagandanın farklı olması gerektiği yönündeki *neiwai youbie* (*neyvay yobiye*) ilkesi. Bu da temel olarak “Çinlilere yaptığınız propagandayı dışarıya yapmayın!” demek. Niçin? “Çünkü yabancıların dili, kültürü, siyasi görüşü Çinlilerinkinden farklı. Bir kere siyasi terminolojiyle Çinliler kadar haşır neşir değiller. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı dışarıya, içeriye yaptığınız propagandayı yapmayın.” deniyor. Ama bu ilkeye uyumak da her zaman mümkün olmuyor. Buna da Kültür Devrimi dönemini ör-

nek verebiliriz. Bu dönemde içerideki propaganda diliyle dışarıya yapılan propaganda arasında neredeyse hiç fark yok. Çin'de kullanılan dil, içerik vs. bizzat dış propaganda dergilerinde de görülüyor. Bunun o dönemin radikal atmosferinde gelişen yayın politikasıyla birebir ilgisi var. Bu dönemde iç ve dış politikada Mao'ya tapınma sözkonusu. Yabancı dildeki dergilerin kapaklarında her zaman Mao var; radyo programlarında da sürekli Mao'dan özlü sözler, devrimci şarkılar vs. yer alıyor. Bu dönemle ilgili olarak Çince literatüre baktığımız zaman, bu türden abartılı hareketler, Mao'nun isteğine hilafen yapılmış şeyler olarak gösteriliyor. Teşkilatın emekli çalışanları Mao'yu bu dönemde yaşanan olumsuzluklardan kurtarmak istiyorlar gibi. Hâlbuki bu yayınlar aylarca, yıllarca bu şekilde devam ediyor ve Çin'in yayınlarını 1950'lerden beri takip eden izleyici-dinleyici kitlelerinden ciddi şekilde tepki alıyor. Bu da Çin dış propagandasının Soğuk Savaş döneminde yabancı halklara ulaşma ve onları ikna etme, kendi dünya görüşüne kazanma konusundaki sınırlılıkları gösteren güzel bir örnek.

